

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE BOLU LİVASINDA DÜZENLENEN MİTINGLER, İHTİFÂLLER VE TEZÂHÜRÂT

Erol EVCİN*

ÖZET

Millî Mücadele döneminde İtilâf Devletleri'nin Anadolu'daki işgallerine başkaldıran ve Türk milletinin haklı sesini dünya kamuoyuna duyurmaya çalışan mitinglerin önemi oldukça büyüktür. Bu bağlamda çalışmamızda, Mondros Mütarekesi'nin akabinde Anadolu'da başlayan işgalleri kınamak, Türk milletinin Mustafa Kemal Paşa'ya, TBMM'ye güvenini ve desteğini dile getirmek, işgal bölgelerindeki halka ve cephedeki askerlere moral vermek, Türk Ordusu'nun elde ettiği başarıları kutlamak üzere Bolu livasında düzenlenen mitingler, ihtifâller ve tezâhürât ele alınmıştır.

İstanbul ve Ankara gibi iki önemli merkez arasında stratejik bir bölgede yer alan Bolu livasında geniş halk kitlelerinin katılımıyla yapılan bu gösteriler, Bolu halkının Millî Mücadele yolundaki birlik ve beraberliğini ortaya koymuş ve yurdunu İtilâf Devletleri'nin işgalinden kurtarma konusundaki azmini dile getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bolu, Millî Mücadele, Miting, İhtifâl, Tezâhürât

THE DEMONSTRATIONS, COMMEMORATION CEREMONIES AND OVATIONS WHICH WERE ORGANIZED IN THE BOLU DISTRICT IN THE PERIOD OF THE TURKISH NATIONAL STRUGGLE

ABSTRACT

Importance of the demonstrations by which invasions of the allied powers in Anatolia were rebelled and the fair voice of the Turkish people was announced to the whole world public opinion, during the national period, is quite important. In this context, the study discus-

* Dr., T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Uzmanı, Ankara. E-posta: erol.evcin@kulturturizm.gov.tr

ses the demonstrations, commemoration ceremonies and ovations which were organized in the Bolu district in order to censure the invasions initiated in Anatolia following the Mondros Ceasefire Agreement, express the trust of the Turkish people in Atatürk and their support to him, express their trust in and support to Turkish Grand National Assembly, give morale to people in the regions of the invasions and the soldiers in the battlefields in Anatolia and celebrate the successes of the Turkish army.

These demonstrations which were performed in the Bolu district which is located in strategic region between two important centers of Ankara and Istanbul, with the participation of many people, set forth the union and solidarity of the Bolu people in the national struggle and expressed their perseverance in the subject of saving the country from the invasion of allied powers.

Key Words: Bolu, National Struggle, Demonstration, commemoration ceremony, Ovations

Giriş

İtilâf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi'nin ardından Anadolu'nun dört bir yanında giriştikleri işgal hareketleri Türk milleti üzerinde büyük bir infial yaratmıştır. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgali bardağı taşıran son damla olmuş ve Türk milleti bu münasebetle üzerinde oynanan emperyalist oyunların iç yüzünü net bir şekilde görmüştür. Bu gelişmelerin neticesinde Anadolu'nun her bir köşesinde söz konusu işgali protesto eden mitingler düzenlenmiştir.¹

Bu sırada 9. Ordu Kıtââtı Müfettişliği göreviyle Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın da ilk çalışması bütün Anadolu'da millî teşkilat vücuda getirilmesi ve "*Tamamiyet-i mülkiyyenin muhafazası için tezâhürât-ı milliyyenin daha canlı olarak izhâr ve idâmesi*" doğ-

¹ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Mehmet Şahingöz, "*Millî Mücadele'de Protesto ve Mitingler*", *Türkler Ansiklopedisi*, C.17, Ankara, 2002, s.726 vd.

rultusunda valilere, müstakil mutasarrıflıklara ve kolordu kumandanlıklarına bir tebligat göndermek olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, 28 Mayıs 1919 tarihli bu tebligatında İzmir'in, Manisa'nın ve Aydın'ın işgallerine değinmiş, istiklalini ve hayat hakkını elinden almak isteyen İtilâf Devletleri'ne karşı Türk milletinin sesini daha da yükseltmesinin gerekliliğine ve önemine işaret etmiştir. Bu münasebetle büyük devletlerin mümessillerine ve Bâb-ı Âlî'ye etki edecek telgraflar çekilmesi telkininde bulunmuştur.²

Bu çağrıya Bolu halkı da ilgisiz kalmamış, düzenlediği mitingler, ihtifâller ve tezâhürât³ vasıtasıyla Anadolu'daki işgalleri protesto etmiş, bağımsız yaşama isteğini dile getirmiş, işgal bölgelerindeki halka, cephelerdeki askerlere destek ve moral vermiştir. Ayrıca emperyalist güçlere boyun eğmeyeceğini, kanının son damlasına kadar yurdunu savunmaya devam edeceğini dünya kamuoyuna ilan etmiştir. Türk milletinin birlik ve beraberliğini vurgulayan bu haykırışlar, Batı Cephesi'nde elde edilen nihai zafere kadar devam etmiştir. Söz konusu tel'in mitingleri, Türk kuvvetlerinin İtilâf kuvvetleri karşısında başarılarını artırması ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin varlığını söz konusu devletlere kabul ettirmeye başlamasıyla sevinç ve kutlama gösterilerine dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti'nin payitahtı olan İstanbul ile TBMM'nin açıldığı Ankara arasında merkezi bir bölgede yer alan Bolu livası, Millî Mücadele yıllarında Bolu Merkez, Düzce, Gerede, Mudurnu ve Göy-

² Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s.15-16.

³ Makalemizde sıklıkla geçen "miting", "ihtifâl" ve "tezâhürât" kavramları birbirine yakın anlamlar içermekle birlikte aralarında ince ayrımlar söz konusudur. Buna göre "miting" kavramı makalemizde İtilâf Devletleri'nin Anadolu'daki işgallerini ve mezâlimini protesto etmek, bu hadiselerle sessiz kalan İstanbul Hükûmeti ile Padişah'ı sükûnetlerini bozmaya davet etmek üzere düzenlenen gösterileri; "ihtifâl" kavramı Anadolu'da işgale uğrayan şehirlere acısını taze tutmak üzere işgal yıl dönümlerinde yapılan anma törenleri ile TBMM'nin açılış yıl dönümlerinde düzenlenen kutlama törenlerini; "birbirine yardım etme", "arka verme" anlamındaki "tezâhür"ün çoğulu olan "tezâhürât" kavramı ise TBMM'nin İtilâf Devletleri'ne karşı elde ettiği başarıları kutlamak ve işgalden kurtarılan bölgelerin sevincini paylaşmak üzere yapılan yürüyüş ve gösterileri ifade etmek için kullanılmıştır.

nük kazalarından müteşekkil bir idare yapı arz etmiştir.⁴ Bolu livasında İtilâf Devletleri'nin, Padişah'ın ve İstanbul Hükûmeti'nin etkisiyle 1920 Nisanı'ndan Eylülü'ne kadar iki önemli ayaklanma meydana gelmiş, bu ayaklanmalara kandırılan ve kışkırtılan bir kısım Müslüman halkın⁵ yanı sıra bölgedeki Rum ve Ermeniler de katılmışlardır.⁶ Batı Cephesi'nin kuzey kanadını teşkil eden Kuzeybatı Anadolu bölgesinde ileri hareketlerini devam ettiren İtilâf Devletleri Zonguldak, Ereğli, Adapazarı, Bilecik ve Eskişehir'i işgal etmişler, bu şekilde kısıpaca aldıkları Bolu üzerinden Ankara'ya yürümek istemişlerdir.

Gelişen bu olaylar Bolu livasını stratejik bir konuma yükseltmiş, böylelikle “*istiklâl-i tâm*” ve “*hâkimiyet-i milliyeye*” ilkeleri doğrultusunda kendini Türk milletinin bağımsızlığına adayan Mustafa Kemal Paşa'ya ve O'nun riyasetindeki Hey'et-i Temsiliyye ile TBMM'ye Bolu halkının güvenini ve desteğini dile getirmek üzere yapılan gösterilerin anlam ve önemini daha da artırmıştır.

Çalışmamızın ilk bölümünde Bolu'da düzenlenen mitinglere, ikinci bölümünde ise tezâhürât ve ihtifâllere kronolojik sırayla yer verilmiştir. Bu gösterilere iştirak eden Bolu halkından ön plana çıkan isimler hakkında da anlatımın akışını bozmayacak şekilde dipnotlarda bilgi aktarılmıştır. Bolu, Dertli ve Türkoğlu Gazeteleri'nden oluşan dönemin yerel basını çalışmamıza ışık tutan en önemli kaynak grubunu teşkil etmiştir.

Mitingler

İzmir'in İşgalini Tel'in Mitingleri

İzmir, İngilizlerin himayesindeki Yunan kuvvetleri tarafından Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak 15 Mayıs 1919'da

⁴ **Bolu Livası Salnamesi (R.1341-M.1925)**, Bolu, Bolu Hükûmet Matbaası, (ty), s.180.

⁵ Rahmi Apak, **İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s.140 vd.; Kâmil Erdeha, “*Millî Mücadele'de Livalar ve Mutasarrıflar, Bolu Mutasarrıflığı II*”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, C.7, S.46, Ankara, Ocak-Mart 1977, s.34.

⁶ Erol Evcin, **Birinci Dünya Savaşı'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi ve İz Bırakanları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011, s.144 vd.

işgal edilmiş ve bu işgal sırasında Türk milletinin onurunu incitici birçok olay yaşanmıştır.

Yerli Rumlar tarafından çiçeklerle ve “*Zito Venezilos*” haykırışlarıyla karşılanan Yunan askerleri, karaya çıkışları sırasında kilise çanları eşliğinde İzmir Metropolitisi Chrysostomos Kalafatis tarafından takdis edilmişlerdir. İşgal hareketine karşı çıkan vatanseverler ise katliâma tâbi tutulmuşlardır.⁷ Bu gelişmeler Türk milleti üzerinde büyük bir infial yaratmış ve Anadolu’nun dört bir köşesinde söz konusu işgal ve mezâlimi kınayan mitingler düzenlenmiştir.⁸

İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalini protesto etmek ve İzmir vilayeti hakkındaki Türk millî azmini bütün dünyaya duyurabilmek amacıyla Anadolu’nun birçok bölgesinde olduğu gibi Bolu livasında da mitingler yapılmıştır.

Bu mitinglerden biri, İzmir’in işgalini tel’in etmek amacıyla Belediye Reisi Mehmet Bey’in öncülüğünde tertip edilen bir heyet vasıtasıyla 18 Mayıs 1919’da Bolu merkez kazasında düzenlenmiştir. Mitingin hemen ardından Bolu halkının duygu ve düşüncelerine tercüman olmak üzere Sadâret makamına, İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri’nin İstanbul’daki mümessillerine bir telgraf gönderilmiştir. Mitingin amacı ve içeriği hakkında da bilgi veren söz konusu telgrafta şunlar belirtilmiştir:⁹

Makam-ı Sadârete ve İtilâf Devletleri Mümessillerine,

Bu masum milletin arzusu hilâfında girdiği şu muharebe-i azîme esnâsında uğradığı her türlü felaketlerin birer suretle tesellisini bulmuş idik. Fakat İzmir’in ziyâ’-ı felaketine karşı ancak o vilayet topraklarına kanlarımızı akıtmaktan bir çare-i teselli bulamıyoruz.

⁷Selahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, C.I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.189 vd.

⁸Mehmet Şahingöz, **İzmir, Maraş ve İstanbul’un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986, s.58 vd.

⁹ **Bolu Gazetesi**, 22 Mayıs 1335/1919, s.251.

Muktedâ-yı insaniyet ve mümessil-i adâlet olduklarını bütün cihâna ilân eden düvel-i muazzama-ı erbaanın hissiyât-ı hakkaniyetperverânesinden atfeyen harbin adem-i tekerrürü esbâbını te'mîn edecek düstûrların tatbîkine intizar ederken Aydın vilayeti ve bilhassa İzmir merkezi gibi Anadolu'nun re's-i hayatı olan bir kıta'-ı mübârekenin haksızca işgali suretiyle bir milletin haysiyet ve hissiyâtına taarruzda bulunmağa müsaade etmeleri masum bir kavmin hûn-ı nâ-hakkını akıtmaktan ve zarûri'l-vuku' olan ikinci bir harbin zuhuruna sebep olmaktan başka netice tevlîd etmez.

Düvel-i Fehime-i İtilâfîyye'nin milletlerin hukukuna hürmet-kâr olduğunu iddia eylediği ve bu hususta ekseriyetin tasdîk-i hâkimiyetini kabul ettiği hâlde bütün vaziyet ve mevcudiyet-i umûmiyyesi itibarıyla İslâmiyet'i ve Türklüğü her türlü şekk ve tereddüdün fevkinde bulunan İzmir'in sâhib-i meşru'undan gasbedilmesi tarih-i beşeriyetin emsâlini pek az kayd eylediği insafsız ve suret-i kuvvete müstenid haksız bir harekâtın ibarettir.

İzmir'i elimizden almak Türk milletinin hakk-ı hayatını selb ve inkâr etmekle müsavidir. Hakk-ı hayatı alınan bir milletin zilletle yaşamasından ise mertlikle ölmesi insaniyetin tebcîl ve takdîs ettiği vezâiftendir. Düvel-i İtilâfîyye'nin milletlerin sefahât-ı insaniyyesine nazaran bir kanûn-ı tabii olan kuvvet ve zafere değil, hakk ve adalet-i beşeriyye fikrine riayetkâr olduklarına ve hedef-i gadri olduğumuz şu haksızlıkların izâle edileceğine ümîdvâr bulunuyoruz.

Söz konusu telgrafta Wilson prensiplerine atıfta bulunularak, kendilerini insaniyet ve adalet temsilcisi addeden İtilâf Devletleri'nin, Türklüğü ve Müslümanlığı şüphe götürmeyen İzmir'in haksız bir şekilde işgaline sessiz kalmalarının anlaşılabilir olduğu, İzmir'in ve işgal edilen diğer Anadolu topraklarının kurtarılması ve selameti için Bolu halkının mücadeleye girişmekten ve kanını akıtmaktan çekinmeyeceği açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Bu mitingden bir gün sonra Belediye ve Miting Reisi Mehmet Bey'in öncülüğünde Sadâret makamına gönderilen ikinci bir telgraf-

ta ise, Anadolu'nun en önemli parçalarından biri olan İzmir'in Osmanlı Devleti üzerinde asırlardır devam eden bir oyunun parçası olarak işgal edilmesinin siyasi bir suç olduğu ve Osmanlı'ya dost görülen İngilizlerin bu kirli tezgâh içinde yer almasının Türk milletinin vicdanında hoş karşılanmayacağı açık bir şekilde beyân ve tebliğ edilmiştir. İzmir'in istiklalinin Türk milleti için bir hayat ve mevcudiyet meselesi olduğu da bu telgrafta vurgulanan söylemler arasındadır.¹⁰

Söz konusu miting vasıtasıyla, İzmir'in işgal edilmesi ile Türk milleti üzerinde meydana gelen infial hakkında İtilâf Devletleri'nin olduğu kadar Osmanlı iktidarının da dikkatinin çekilmek istendiği anlaşılmaktadır.

İzmir'in işgaline Mudurnu halkı da ilgisiz ve tepkisiz kalmamıştır. Mudurnu'da kurulmuş olan Redd-i İlhâk Cemiyeti'nin girişimleriyle bir protesto mitingi düzenlenmiş ve işgal kınanmıştır.¹¹ Gelişen bu olaylar neticesinde 18 Mayıs 1919'da Bolu halkının ortak iradesini yansıtmak üzere Mudurnu Belediye Reisi Hakkı, Müftü Ahmet, İdare Meclisi'nden Hasan, Kadri ve Sâlih Beyler'in imzalarıyla Pağışah Mehmet Vahdettin'e hitaben řu telgraf gönderilmiştir:¹²

“Teba’-ı sâdıka-ı şâhânelerinin kemâl-i sükûn ile tak’kîb etmekde olduğu bu elîm günlerde Paris Sulh Konferansınca hukûk-ı milliyemizin sıyâneti sûretiyle muzâhir olacağını bekler iken vatanımızın en kıymetli bir uzvu olan İzmir ve havâlisinin Yunan Hükûmeti tarafından adâletle gayr-ı kabil-i te’lif ilhâk mahiyetinde işgâl gibi semere-i ma’kûsesini idrâkden derin bir helecan içindeyiz.

Taht-ı saltanat-ı seniyyelerinin lâyezâl bir imân ile merbût olan biz evlâd-ı vatan hayatını bu uğurda her bir fedâkarlığı ifaya müheyyâ olduğumuzu atabe-i felekmertebe-i şâhânelerine arz ederiz fermân. ”

¹⁰ Haluk Selvi, **İşgal ve Protesto, İzmir'in İşgali İle İlgili Protesto Telgrafları (15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919)**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.298.

¹¹ Selim Sarıbay, **İstiklâl Savaşı'nda Mudurnu-Bolu-Düzce**, Yay.Haz.: A.Utkan Boyacıgiller, Aydın, 1943, s.23.

¹² Selvi, a.g.e., s.310.

Mudurnulular tarafından payitahta gönderilen bu telgraf bir “*ar-zuhâl*”den ziyade, Padişah’ın ve İstanbul Hükûmeti’nin millî çıkarları korumak konusundaki aciziyetine temas eden ve halkın sitemlerini dile getiren bir “*tenkitnâme*” özelliği göstermektedir. Ayrıca söz konusu telgrafta, İtilâf Devletleri’nin öncülüğünde Birinci Dünya Savaşı’nın sonuçlarının değerlendirildiği 18 Ocak 1919 tarihli Paris Barış Konferansı’nda¹³ Türk milleti aleyhine alınan kararlar eleştirilmiş ve Boluluların vatanın selameti yolunda her türlü fedakârlıkta bulunmaya hazır oldukları vurgulanmıştır.

Söz konusu süreç içinde işgali kınamak üzere Düzce ve Göynük Redd-i İlhâk Cemiyetleri ile ahali adına Akçaşehir (Akçakoca), Aziziye (Düzce) Pavli//Pavlu (Seben) Belediye reisleri tarafından da Sadaret makamına protesto telgraflarının çekildiği anlaşılmaktadır.¹⁴

Bolu’da daha büyük çaplı bir miting İzmir’in işgalinin ahalide bıraktığı acı izleri taze tutmak üzere, işgalin 3. yıl dönümü münasebetiyle 15 Mayıs 1922’de gerçekleştirilmiştir. Sürekli yağan yağmura rağmen kazalardan ve köylerden binlerce vatansever, miting alanı olan Bolu Belediye Meydanı’na akın etmiştir. Mitinge öğrenciler, bir müfreze asker, millî hey’etler ve esnâf cemiyetleri de katılmıştır.¹⁵ Bolu Mekteb-i Sanâyi’ Muzikası’nın millî neşideleri ile coşkunluğu artan ahaliye vatanın kurtuluşu için ümit aşıl原因 bir nutuk irat edilmiştir. Ardından, işgal faciasını bizzat gören ve yaşayan Bolu Maarif Müdürü Ahmet Talât (Onay) Bey,¹⁶ “*Ya İzmir ya ölüm!*” nidaları eş-

¹³ Paris Barış Konferansı’nda alınan kararlarla ilgili olarak bkz.; Tuncer Baykara, **Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, İzmir, 1993, s.78; Suat Akgül, “*Paris Konferansı’ndan Sevri’e Türkiye’nin Paylaşılması Meselesi*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VIII, S.23, Ankara, Mart 1992, s.382.

¹⁴ Selvi, a.g.e., s.299 vd.

¹⁵ **Türkoğlu Gazetesi**, 14 Mayıs 1338/1922, S.40; **Türkoğlu Gazetesi**, 21 Mayıs 1338/1922, S.41.

¹⁶ İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali sırasında bölgede öğretmenlik yapan Ahmet Talât (Onay) Bey, halkı direnişe kıskırttığı gerekçesiyle Yunan Divân-ı Harbî’ne verilmiştir. Bir yolunu bularak Anadolu’ya geçmeyi başarmış ve tayin edildiği Bolu’da Maarif Müdürü olarak önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu görevi sırasında Çankırı Meb’ûsu olarak TBMM’ye girmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Evcin, a.g.t., s.814 vd.

liğinde kürsüye çıkarak, İzmir'in işgalini ve ahaliye yapılan Yunan mezâlimini anlatmıştır. Sözlerine: “*Üç sene evvel bugünkü günde Türk vatani, İslâmiyet ümitgâhı olan Anadolu'nun sînesine Avrupa hançeri saplandı. Bu yevm-i meş'ûmda hiçbir ahde hiçbir sîfata müstenîd olmayarak Avrupa'nın tecyîz ve taslît ettiği barbar orduları bir saatte binlerce Müslümanı şehîd ve bir memleketin servet ve sâmânını bir günde yağma etti...*” cümleleriyle başlayan Ahmet Talât (Onay) Bey, halkı gözyaşlarına boğmuş ve konuşmasını İzmir'i kurtarmak ve işgalci devletlerden intikam almak üzere yemin ettirdiği Bolu ahalisinin alkışları arasında bitirmiştir.¹⁷

Bu konuşmayı takiben Bolu Numûne Mektebi'nin bir öğrencisi tarafından Yunan hunharlığına ve Türk Millî Mücadelesi'ne dair bir şiir okunmuştur. Miting, Müftü Ahmet Recâi Efendi'nin¹⁸ “*Nusret Duası*” ile sona ermiştir.¹⁹

TBMM'ye, İzmir'e, Bolu Mutasarrıflığı'na ve Bolu'da neşredilen Dertli Gazetesi'ne gönderilmek üzere Maarif Müdürü Ahmet Talât (Onay) Bey ile miting hey'eti tarafından kaleme alınan aşağıdaki telgraf sureti söz konusu mitingin anlam ve önemi hakkında oldukça bilgi vericidir:²⁰

“*Bugün sefil düşmanların sevgili İzmir'imize mülevves ayaklarını bastıkları matem-i engîz bir yevm-i felâkettir. İzmir'in sevda-yı istihlâsıyla üç seneden beri huzûr ve rahatını gâib eden Bolu ahâlisi fâcia-ı işgâlin ihtiva ettiği hatırât-ı elimenin heyecan bahş tehassülâtı içinde bugün Belediye meydanlığında muazzam bir miting i'kâd ederek garb barbarlarının güzel İzmir'imizi iş-*

¹⁷ Dertli Gazetesi, 16 Mayıs 1338/1922, s.117.

¹⁸ Tahsilini ikmal etmek üzere 1897'de Bolu'ya gelen Ahmet Recâi Efendi 1916'da Mudurnu'da, 1920'de ise Millî Mücadele karşıtı faaliyetleri nedeniyle idam edilen Çerkez Ahmet Efendi'nin yerine Bolu'da müftülük görevine getirilmiştir. Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti'nin ilk yönetim kurulunda kurucu a'zâ sıfatıyla yer almıştır. Bolu halkının Millî Mücadele'ye iştirakinde önemli rol oynayan din görevlilerinden biri olmuştur (Evcin, a.g.t., s.747 vd.).

¹⁹ Türkoğlu Gazetesi, 21 Mayıs 1338/1922, S.41.

²⁰ Dertli Gazetesi, 16 Mayıs 1338/1922, S.117.

gallerini şiddetle protesto etmişler ve şehrin bütün minarelerinden ahenktâr dalgaları semâlara yükselen tekbîr ve tehlîl âvâzları arasında bir fert ve tek mermi kalıncaya kadar güzel İzmir'in tahliyesi uğrunda ahd ettikleri Misâk-ı Millî'yi bir kere daha Büyük Millet Meclisimizle cihân efkâr-ı umûmiyyesine ilâna karar vermişlerdir (15 Mayıs 1922).

Gençler Birliği Reisi Mithat Âkif, Müdafaa-i Hukûk Reis Vekili Mehmet Abdi, Miting Hey'eti ve Bolu Belediye Reisi Hakkı, Matbuât Nâmuna Dertli Müdür-i Mes'ûlü Ali Sâib, Himâye-i Etfâl Cemiyeti A'zâsından Faik, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Süreyya, Ulemâdan Müderris Muhiddin, Şeyh Nureddin, Müftü Ahmet"

Bolu halkı bu miting vasıtasıyla, İzmir'i ve işgal altındaki diğer Anadolu topraklarını Misâk-ı Millî çerçevesinde kurtarmaya ahdedtiğini ve bu uğurda her türlü fedakârlığa hazır olduğunu bir kez daha bütün dünyaya duyurmak istemiştir. Söz konusu gelişmeler Bolu ahalisindeki bağımsızlık azim ve kararını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Urfa, Antep ve Maraş'taki İşgalleri Tel'in Mitingleri

İtilâf Devletleri'nin sömürge yolları üzerinde bulunan ve zengin yer altı kaynaklarına sahip olan Ortadoğu'ya yakın stratejik konumu ile dikkat çeken Urfa, Antep ve Maraş şehirleri Mondros Mütarekesi'nin işgallere zemin hazırlayan 7. maddesi²¹ sebep gösterilerek İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Ancak ilerleyen süreç içinde dikkatini ağırlıklı olarak Ortadoğu petrollerine çeviren ve bu bölgedeki Fransız ihtiraslarını dizginlemek isteyen İngilizler 15 Eylül 1919'da imzaladıkları Suriye İtilâfnamesi gereğince söz konusu şehirleri

²¹ Söz konusu madde şu şekildedir: Madde 7- Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi sevkülceş noktasını işgal hakkını hâiz olacaklardır (Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi, 1914-1918 Genel Savaşı**, C.III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarik Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s.744; Seha L. Meray, Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler**, Ankara, 1977, s.1-5).

Fransızlara terk etmişlerdir. Böylelikle Fransızlar Osmanlı Devleti'ne karşı birçok kez isyan eden ve Türklere karşı büyük bir husumet besleyen Ermeniler ile takviye ettikleri kuvvetleriyle Urfa, Antep ve Maraş halkına karşı planlı bir saldırı, tecavüz ve katliâm hareketine girişmişler ve Anadolu'nun güneydoğusunda hâkimiyet tesis etmek istemişlerdir. Bu gelişmeler karşısında bölge halkı canını, malını ve her şeyden önce namusunu korumak amacıyla Fransız ve Ermeni kuvvetleriyle mücadeleye girişmiştir.²²

Söz konusu işgal hadiseleri nedeniyle Hey'et-i Temsiliyye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın telkin ve tavsiyeleri sonucu tüm Anadolu'da olduğu gibi Bolu livasında da protesto gösterilerinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunların neticesinde 9 Kasım 1919'da Gerede, 10 Kasım 1919'da da Bolu Merkez kazasından İtilâf Devletleri Yüksek Komiserlerine Antep, Urfa ve Maraş şehirlerindeki Fransız işgalini protesto eden telgraflar gönderilmiştir.²³ Ayrıca Bolu Hey'et-i Merkeziyesi Reisi Fuat (Umay) Bey²⁴ tarafından Sivas'taki Hey'et-i Temsiliyye Riyaseti'ne gönderilen, Urfa ve Antep için Bolu livasında yapılan protestolara İstanbul matbuatı tarafından ilgi gösterilmediğinin belirtildiği 22 Kasım 1919 tarihli telgraf Sivas Kongresi'ni takip eden süreç içinde Bolu'da söz konusu bölgeler için yapılan faaliyetler hakkında oldukça bilgi vericidir.²⁵

²² Yücel Özkaya, **Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını, Ankara, 1981, s.108-109; Durmuş Yalçın ve diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.230 vd.

²³ Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)**, C.I, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.222-224.

²⁴ Dr. Fuat (Umay) Bey, İttihatçı olması nedeniyle Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından 25 Ocak 1919'da terfi süsü verilerek memleketi Kırklareli'den Bolu Merkez Hükûmet Tabipliği'ne sürülmüştür. Millî Mücadele'nin muhkem bir destekçisi olarak Sivas Kongresi'nin ardından Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı uyarınca Bolu livası ile İstanbul Hükûmeti arasındaki ilişkilerin kesilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bolu Merkez Müdafaa-ı Hukûk Cemiyeti'nin reisliğine seçilmiş ve bağlı kazalarda cemiyetin şubelerinin kurulmasında başarılı çalışmaları görülmüştür. TBMM'nin 1. dönemi için Bolu'dan meb'ûs seçilmiş, bölgede ayaklanma hareketlerinin baş göstermesi üzerine TBMM tarafından ayaklanmanın bastırılması ve asilerin yatıştırılarak Millî Mücadele'ye kazandırılması amacıyla kurulan Hey'et-i Nâsiha'da görev almıştır (Evcin, **a.g.t.**, s.725 vd.).

²⁵ **Gen.Kur.ATASE Arş, ATAZB**, K.20, G.168, B.168/1.

Maraş bölgesinde cereyan eden menfi hadiselerin bütün şiddetiyle devam etmesi üzerine bu durum 23 Ocak 1920’de Elbistan Hey’et-i Merkeziyyesine “Umûm Hey’et-i İdareler”e bildirilmiş²⁶ ve hemen ardından Mustafa Kemal Paşa ilgili makamlara gönderdiği bir tamimle işgal hareketinin İtilâf Devletleri mümessilleri nezdinde protesto edilmesini istemiştir.²⁷ Bu gelişmeler üzerine Bolu livasında 31 Ocak 1920’de Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti’nin öncülüğünde, Fransızların ve Ermenilerin Maraş’ta başlattıkları işgal hareketlerini ve yaptıkları mezâlimi kınayan büyük bir miting düzenlenmiştir. Miting saat 8’de başlamış, ahali “*tehlûl ve tekbîrlerle müheyyc*” bir şekilde mitinge iştirak etmiştir. Miting esnasında medeni âlem için utanç teşkil eden ve dozu her geçen gün artan Maraş’taki mezâlime son verilmesi hususunda İstanbul Hükûmeti’ne, İtilâf Devletleri’ne ve bunların Anadolu topraklarındaki mümessillerine protesto telgrafları çekilmiştir. Bolu livasında gerçekleştirilen bu faaliyetler hakkında bir yandan da Ankara’daki Hey’et-i Temsiliye bilgilendirilmiştir.²⁸

Ardından Bolulular Maraş’taki fedakâr kardeşlerine gönderilmek üzere yardım ve iânât toplamaya başlamışlardır. Söz konusu dönem itibariyle Bolu Mutasarrıflığı’na vekâlet eden Gerede Kaymakamı Lütfi Bey, Hey’et-i Temsiliye’ye çektiği 14 Şubat 1920 tarihli telgrafta: “*Maraş’taki fedâkâr kardeşlerimizin te’mîn-i ihtiyaclarına medâr olmak üzere şimdilik derhâl 10.000 kuruşluk bir îâne-i insaniyye toplandığını, ayrıca İzmir müdâfi’ ve muhtâcînine de yardım toplanacağı*”nı bildirmiştir.²⁹ Takip eden süreç içinde Maraş halkı için Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar (Yuluğ) Bey’in³⁰ öncülüğünde îâne

²⁶ Şahingöz, a.g.t., s.319.

²⁷ **Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1964, s.186.

²⁸ **Gen.Kur.ATASE Arş**, ATAZB, K.26, G.31, B.31/46, 89, 90.

²⁹ **Gen.Kur.ATASE Arş**, ATAZB, K.26, G.54, B.54/20; Ayrıca bkz.; Hüseyin Sarı, **Millî Mücadele’de Bolu**, Kemal Matbaası, Bolu, 1995, s.48-49.

³⁰ Ali Haydar (Yuluğ) Bey, 1 Aralık 1918’de başladığı Bolu Mutasarrıflığı görevini bölgede ayaklanan asiler tarafından Millî Mücadele yanlısı faaliyetleri nedeniyle tutuklandığı 28 Nisan 1920’ye kadar sürdürmüştür. Mondros Mütarekesi sonrasındaki kararsız tutumuna rağmen Sivas Kongresi’nin ardından Millî Mücadele’ye tam anlamıyla intisap etmiş ve Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti’nin kuruluşunda, kazalarda teşkilatlanmasında ve halkın Millî Mücadele’ye katılmasında önemli rol oynamıştır (Evcin, a.g.t., s.504 vd.).

toplanmasına devam edilmiş, bu yardımlar Ziraat Bankası Elbistan Şubesi aracılığıyla ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmıştır.³¹ Söz konusu yardımların bir kısmının da Yunan kuvvetlerinin tehdidi altında bulunan İzmirli'lere gönderildiği anlaşılmaktadır.³²

Fransız kuvvetleri ile Ermenilerin Maraş civarında yaptıkları mezâlîmi protesto eden diğer bir miting de 12 Şubat 1920'de Düzce'de yapılmıştır. Mitingde, Maraşlıları sindirmeye ve yok etmeye yönelik olarak planlı bir şekilde yapılan zulmün ve işkencenin milletin sabrını taşırdığı, kendilerini medeni addeden devletlerin vahşi kavimlerin bile yapamayacağı bu tür bir mezâlîme cevaz vermelerinin insanlık tarihine kara bir leke olarak geçtiği belirtilmiştir.³³

Bolu ve Düzce halkı bu mitingler münasebetiyle, Maraş'ı işgal eden Fransızları, Ermenileri ve Türk milletinin uğradığı mezâlîmi göz ardı eden İstanbul Hükûmeti'ni kınamış, söz konusu işgal ve mezâlîme karşı Bolu halkının bir bütün olarak Maraşlıların yanında olduğunu göstermiştir.

Maraş'taki direniş hareketlerini bahane eden İtilâf Devletleri Millî Mücadele hareketine ılımlı bir yaklaşım sergileyen Ali Rıza Paşa Hükûmeti'ni zora sokacak birtakım girişimlerde bulunmuşlar, netice itibariyle bu süreç artık iş yapamaz hâle gelen Hükûmet'in istifası ile sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa 4 Mart 1920 tarihinde kumandanlara, valilerle, mutasarrıflara ve müdafaa-i hukûk cemiyetlerine söz konusu gelişmelerin protesto edilmesini öngören bir tamim göndermiştir.³⁴ Bu tamimin Bolu livasına ulaşmasıyla yapılan toplantılar sonucu 5 Mart itibariyle Düzce, Gerede, Mudurnu, Göynük ve Akçaşehir'den, 7 Mart itibariyle de Bolu merkezden Mabeyn-i Hümayun'a, Meclis-i Meb'ûsan Riyaseti'ne ve matbuata Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin İtilâf Devletleri'nin baskısı so-

³¹ Gen.Kur.ATASE Arş., ATAZB, K.26, G.54, B.54/65.

³² Gen.Kur.ATASE Arş., ATAZB, K.26, G.54, B.54/47.

³³ Gen.Kur.ATASE Arş., K.26, G.31, B.31/89,90; Ayrıca bkz.; Mehmet Şahingöz, "Maraş'taki Ermeni Mezâlîmi Üzerine", I. Uluslar arası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler, 21-23 Eylül 1987), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, s.1117.

³⁴ Atatürk, a.g.e., s.265.

nucu istifa etmeye mecbur kalmasından duyulan üzüntünün yanı sıra yeni teşkil edilecek Hükûmet'in millî çıkarılara hizmet edecek bir yapı arz etmesi konusundaki hassasiyetin dile getirildiği ve İtilâf Devletleri'nin protesto edildiği telgraflar çekilmiştir.³⁵

Manisa ve Aydın Havâlisinin İşgalini Tel'in Mitingi

İzmir'in işgalinin ardından ileri hareketini devam ettiren Yunan kuvvetleri 25 Mayıs 1919'da Manisa, 27 Mayıs'ta da Aydın havâlisini işgal etmişlerdir. Bu işgaller bir katliâm hareketine dönüşmüş ve binlerce masum Türk hayatını kaybetmiştir.³⁶

İşgallerle birlikte gelen mezâlim ve katliâm bütün Anadolu'da olduğu gibi Bolu halkı üzerinde de büyük bir infial ve endişe yaratmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Manisa ve Aydın'ın işgallerini kınadığı ve halkı direnişe çağırdığı 28 Mayıs 1919 tarihli tebligatının hemen ardından Mudurnu'da Redd-i İlhâk Cemiyeti'nin öncülüğünde miting ve protesto gösterilerinin düzenlendiği anlaşılmaktadır.³⁷ Ayrıca İzmir'in işgali nedeniyle Bolu livasından İtilâf Devletleri mümessilleri ile Sadâret makamına gönderilen protesto telgraflarında, Yunan saldırısına ve zulmüne uğrayan Aydın halkının da mağduriyetinin dile getirildiği görülmektedir.³⁸

Söz konusu işgalleri kınamak ve protesto etmek üzere 29 Haziran 1921'de de Bolu Hükûmet Konağı önünde bir tel'in mitingi düzenlenmiştir. Bolu halkının işgaller konusundaki hassasiyetini ve tepkisini dile getiren bu miting sırasında Mutasarrıf Ahmet Fahreddin Bey³⁹ Bo-

³⁵ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Mehmet Şahingöz, **Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin İstifası ve Tepkileri**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2001, s.57 vd.

³⁶ Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.37; Tansel, **a.g.e.**, s.206-207.

³⁷ Sarıbay, **a.g.e.**, s.23.

³⁸ **Bolu Gazetesi**, 22 Mayıs 1335/1919, S.251.

³⁹ 13 Haziran 1921'de Bolu Mutasarrıflığı'na tayin edilen Ahmet Fahreddin Bey, Cumhuriyet'in ilanı ile Bolu'nun ilk valisi olmuştur. 30 Aralık 1923'e kadar Bolu'da görev yapmış, bu süreç içinde Millî Mücadele'ye katkılarının yanı sıra asayişten eğitime, sağlık işlemlerinden altyapı çalışmalarına kadar birçok alanda Bolu'ya önemli hizmetleri görülmüştür (Evcin, **a.g.f.**, s.515 vd.).

lu ahalisi önünde bir nutuk irat etmiştir. Ardından Müftü Efendi'nin okuduğu dua ile miting sona ermiştir.⁴⁰

Türk Ordusu'na Selam, Şükran ve Hediye Mitingi

Anadolu'yu istila ve işgal eden İtilâf Devletleri'ni protesto etmek ve Batı Cephesi'nde ölüm kalım mücadelesi veren Türk Ordusu'na Bolu halkının selam ve şükranlarını iletmek üzere Sakarya Meydan Muharebesi'nin hemen öncesinde 22 Ağustos 1921'de Bolu Belediye Meydanı'nda büyük bir miting düzenlenmiştir.

Sabah saat 3'te Bolu'daki Yıldırım Beyazıt Camii (Câmi-i Kebîr)'nde hâfız, ulemâ (âlimler) ve meşâyîh-i kirâm (şeyhler) tarafından Kur'ân-ı Kerim tilâveti ve hatm-i şerîf duasının ardından önlerinde sancak olduğu hâlde kendilerini takip eden binlerce kişiden müteşekkil halk Belediye Dairesi önündeki meydanlığa ulaşmıştır.⁴¹ Takiben, 1921 yılı Ağustosundan itibaren mülkî ve askerî incelemelerde bulunmak üzere TBMM tarafından Bolu livasında görevlendirilmiş olan Erzurum Meb'ûsu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey⁴² kürsüye gelerek bir hitapta bulunmuştur. Hitabına TBMM'nin Bolu halkına selamlarını ileterek başlayan Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, konuşmasının devamında İngilizlerin cebren giremediği İstanbul'a hile ile girdiğini belirtmiş: *“..Biz Harb-i Umûmî'den sonra diğer milletler gibi müreffeh yaşamak istiyorduk. İngilizler bizi esâretine almak istedi. Binlerce yıl hür yaşamış, emir etmiş bir millet esîr olamaz. İşte biz Türkler, bu cihâdımızda mutlaka muvaffak olacağız..Efendiler, karşımızdaki düşman yüzlerce sene hâkimiyetimizde bulunmuş alçak Yunandır. Bu düşmanı inşallah çok yakında tepeleyecek ve bu mübârek sancağımızı Bursa, İzmir ve İstanbul'umuza dikeceğiz ve oradaki kardeşlerimizi esâretten kurtaracağız.”*⁴³ diyerek Bolu halkının hislerine tercüman olmuştur.

⁴⁰ Mehmet Zekâî Konrapa, **İsyan Günlerinde Bolu**, Bolu, 2009, s.220.

⁴¹ **Dertli Gazetesi**, 23 Ağustos 1337/1921, S.79.

⁴² **Dertli Gazetesi**, 14 Ağustos 1337/1921, S.78.

⁴³ **Bolu Gazetesi**, 25 Ağustos 1337/1921, S.357.

Bolu Gençler Birliği Cemiyeti Reisi (Koca) Mithat Âkif Bey⁴⁴ de yaptığı konuşmada Yunan işgalinden bahsederek: “*Hazret-i Allah ve Peygamber-i Zîşân bugün bize gayet mühim ve büyük vazîfe tahmîl ediyor, o da düşmanı tamamen mahvetmek ve vatanımızı kurtarmaktır. Maksadımızı istihsâl edinceye kadar vazifemiz daima ileri. Hazret-i Peygamber’in eser-i celîlesine iktifaen çoluğumuzla çocuğumuzla cepheye koşacağız ve alçak düşmanı mutlaka tepeleyeceğiz..*” demiş ve Boluluların Anadolu’ya giren İtilâf kuvvetlerine karşı vatanlarını kurtarmak gibi hayatî bir görevi yerine getirmekle mükellef olduklarını vurgulamıştır. (Koca) Mithat Âkif Bey konuşmasını Türk Ordusu’na hediye olarak sunulmak üzere Bolu ahalisi tarafından 1.000 kıyye* tütün, 1.200 paket sigara, 10.000 adet sigara kâğıdı, 10.000 kutu kibrit, 5.000 iğne, 5.000 makara, 5.000 mektupluk zarf alındığını duyurarak bitirmiştir.⁴⁵

Bu sırada, Bolu İnâs Mektebi öğrencileri tarafından dikilen sancağı Yunan işgali altındaki Bursa’ya asacak ilk kahraman askere hediye edilmek üzere yine öğrenciler tarafından 1.000 lira toplanmıştır.⁴⁶

Ardından Şeyh Nureddin (Bilgihan) Efendi’nin⁴⁷ okuduğu bir dua ile tezâhürât eşliğinde mitinge son verilmiştir.⁴⁸ Nihayetinde miting meydanında beliren millî iradenin telgraf metnine dönüştürülerek TBMM Riyaseti’ne ve ilgili mercilere gönderilmesi kararı alınmıştır.

⁴⁴ Birinci Dünya Savaşı yıllarında Bolu’da İttihat ve Terakki Fırkası’nın Kâtib-i Mes’ûl-lüğünü yapan (Koca) Mithat Âkif Bey, İttihatçı olduğu ve Ermenilerin 1915’teki tehciri olayının sorumluları arasında yer aldığı gerekçesiyle Mondros Mütarekesi’nin ardından İngilizlerce Malta Adası’na sürülmüştür. Anadolu’da hâkimiyet tesis eden Ankara Hükûmeti’nin İngilizler ile yaptığı esir mübadelesi anlaşması gereği Malta’dan kurtularak Bolu’ya dönmüş, bölgede Kuvâ-yı Millîye lehinde kamuoyu oluşturmak ve Millî Mücadele’yi desteklemek üzere Gençler Birliği Cemiyeti ile Türkoğlu Gazetesi’ni kurmuştur (Evcin, **a.g.t.**, s.842 vd.).

* Yaklaşık 1,283 kg’ye eşit ağırlık birimi.

⁴⁵ **Dertli Gazetesi**, 23 Ağustos 1337/1921, S.79.

⁴⁶ **Bolu Gazetesi**, 25 Ağustos 1337/1921, S.357.

⁴⁷ Aslen Bolulu olan Şeyh Nureddin (Bilgihan) Efendi, Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti’ne ilk katılanlar arasında yer almıştır. Yıldırım Beyazıt Camii’nde verdiği vaazlarla, mitinglerde ettiği dualarla Bolu halkının Millî Mücadele’ye iştirakinde ve bölgedeki ayaklanmaların bastırılmasında önemli rol oynamıştır (Evcin, **a.g.t.**, s.740 vd.).

⁴⁸ **Dertli Gazetesi**, 23 Ağustos 1337/1921, S.79.

Bolu Belediye Riyaseti'nce TBMM Riyaseti'ne çekilen telgrafa 27 Ağustos 1921'de Meclis 2. Reisi Adnan (Adıvar) Bey'in verdiği cevap şu şekildedir:⁴⁹

“Bolu Belediye Riyaseti'ne,

Tezâhürât-ı milliyyeyi ve vataniyyeyi musavver telgrafnâmele-ri Hey'et-i Umûmiyye'de okunarak derin bir hiss-i memnuniyetle telakkî edildi. Teşekkürler olunur efendim.

27 Ağustos 1337

TBMM Reis-i Sânis-i Adnan”

Bu cevabî telgraftan da anlaşıldığı üzere Bolu'da yapılan mitingün TBMM'nin memnuniyetine sebep olduğu görülmektedir.

Söz konusu miting münasebetiyle, türlü yokluklar içinde vatanını müdafaa eden Türk Ordusu'na Bolu halkı tarafından toplanan yardımları hediye olarak sunmak üzere bir heyet teşkil edilmiştir. Belediye Reisi İlyaszâde Hâfız İsmâil Hakkı (Güleç), Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Hoca Süreyya (Karamanoğlu), Şeyh Nureddin (Bilgihan), Hâfız Tayyâr (Çulha), Encümen-i Liva A'zâsından Hoca Muhiddin, Tüccârdan Hâfız Vehbi, Gençler Birliği Cemiyeti Reisi (Koca) Mithat Âkif Efendiler ile Düzce, Gerede ve Mudurnululardan seçilen heyet Beypazarı yoluyla ilk olarak Batı Cephesi'ne, daha sonra da Ankara'ya ulaşmış, Türk askerlerine ve TBMM'ye Bolu liva-sının selam, şükran ve hediyelerini sunmuştur.⁵⁰

Edirne'nin İşgali'ni Tel'in Mitingi

Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar başkentlik yapmış olan tarihî Türk şehri Edirne, Mondros Mütarekesi'nin ardından Yunanlıların ilk hedefleri arasında yer almış ve nihayetinde 25 Temmuz 1920'de işgal

⁴⁹ **Dertli Gazetesi**, 30 Ağustos 1337/1921, S.80.

⁵⁰ **Dertli Gazetesi**, 23 Ağustos 1337/1921, S.79; 6 Eylül 1337/1921, S.81 ve 13 Eylül 1337/1921, S.82; Konuyla ilgili ayrıca bkz.; Yücel Özkaya, “*Ulusal Bağımsızlık Savaşı'nda Anadolu'nun ve Kamuoyunun Durumu*” **Atatürk Yolu**, C.3, S.5, Ankara, Mayıs 1990, 164-165.

edilmiştir. Şehri ele geçiren Yunan kuvvetleri bir yandan Türkleri sürgüne, mezâlîme ve katliâma tâbi tutmak suretiyle bölgedeki demografik yapıyı değiştirmek istemişler, diğer yandan da halkın malını mülkünü gasbetmişlerdir.⁵¹

Edirne'nin Yunanlılar tarafından işgal edilmesinin ikinci yıl dönümü olan 25 Temmuz 1922'de Bolu Belediye Meydanı'nda söz konusu işgali kınayan ve protesto eden büyük bir miting düzenlenmiştir. Mitingde Bolu Maarif Müdürü Ahmet Talât (Onay) Bey'in etkili hitabı ahalide büyük bir coşkunluk yaratmış ve alkışlanmıştır. Anadolu'yu işgal eden düşmanın millî sınırların dışına atılincaya kadar mücadeleye devam edileceği yemini "te'kîd ve te'yîd" edilerek, aşağıdaki telgrafın TBMM Riyaseti'ne ve Mutasarrıflık makamına arzına karar verilmiştir:⁵²

"Padişahlar makarrı ve altı asırdan beri Türklerin öz vatani sevgili Edirne'mizin Yunanlılar tarafından hiçbir hakk-ı tabiiyye istinâd etmeyerek işgâl edildiği bugünkü yevm-i matemengizin ikinci sene-i devriyesini meraretle karşılayan bütün Türk ve İslâm milleti gibi dilhûn olan Bolu halkı bugün akd ettiği muazzam ictimâ'da husûsât-ı âtiyeyi arza karar vermiştir. Canavarca vuku' bulan işgâlden bugüne kadar zavallı Türk ve Müslüman kardeşlerimize revâ görülen mezâlîme nihayet verilmek zamanı hülûl etmiş ve yalnız Türklere âid olması lâzım gelen sevgili Edirne'mizin düşman istilâsından bir an evvel hâlâsı hususunda milletimizle beraber son gayret ve son kuvvetimizi sarf etmek hakkındaki ahd-ı peymânımızı tecdîd ve te'kîde ve bugününün acı matemini tutarken bu yalnız bize âid olan Edirne'mizin ve Yunan zulüm ve işkenceleri altında inleyen dindaşlarımızın bir an evvel tahliyesini

⁵¹ Tefvik Bıyıklıoğlu, **Trakya'da Millî Mücadele**, C.I, Ankara, 1959, s.209 ve 375; Özkaya, **a.g.e.**, s.105-106; Jaeschke, **a.g.e.**, s.114.

⁵² Dertli Gazetesi'ndeki haberde Edirne'nin işgal tarihi yanlışlıkla 25 Temmuz 1919 olarak verilmiştir. Bu yanlışlığın basım hatasından kaynaklanması kuvvetle muhtemeldir. O yüzden metindeki tarih hatası yazar tarafından düzeltilmiştir (Bkz.; **Dertli Gazetesi**, 25 Temmuz 1338/1922, S.126).

Allah'ın inâyetinden, ordumuzun kudretinden niyâz ve tecâvüz vâki'ini şiddetle protesto ederiz.

Matbuât nâmına Dertli Gazetesi Müdürü Ali Sâib, Encümen-i Liva A'zâsından Mehmet Tâhir, Ulemâ ve Meşâyih nâmına Nakîbu'l-Eşrâf Kaymakamı Ahmet Süreyya, Ahâli nâmına Müdafaa-i Hukûk ve Belediye Reis Vekili Mehmet Abdi, Miting Hey'eti Reisi Müftü Ahmed Recâi”

Boluluların, Edirne'de Türklere yapılan mezâlimi kınadıkları ve şehrin kurtarılması yolunda canları pahasına mücadeleye devam edecekleri konusundaki azimlerini dile getirdikleri bu telgrafın TBMM'ye gönderildiği gün Dertli Gazetesi'nin birinci sayfasında yer alan bir haberde de hem miting hakkında bilgi verilmiş, hem de “Güzel Edirnemizin Fâcia-ı İşgâli Kara Gün: 25 Temmuz Sene 336” başlığıyla Edirne'nin işgal edildiği bu acı günün unutulmaması için şunlar belirtilmiştir:

“Ey Türk, Ey Müslüman: Güzel yurdumuzun bir cüz'î olan Edirne'miz alçak düşman Yunanlılar tarafından bugün işgâl edilmiştir. Bu mübârek Türk Edirne'mize Yunan paçavrası bugün uğradı. Kardeşlerimiz bugün şehir ve hemşehrilerimizin namusu bugün şehîd ve hemşîrelerimizin nâmusu bugün hetk edildi. Bu kara günü unutma. Bu mukaddes yurt yalnız bizim olacak, susturulan ezân sesleri senin azmin ile bu yurdu kurtardığımız gün yine minarelerde çınlayacaktır.

Ey Türk, Ey Müslüman: Sâhib-i hakîkisi olduğun bu mübârek toprakta bir tek düşman bırakmayınca kadar döğüşmek husûsundaki azminle, intikâmınla bin yaşa...”

Bütün bu gelişmeler Bolu livasında millî bilincin doruk noktasına ulaştığını göstermektedir. Bolu ahalisi bu mitingler vesilesiyle Türk milletinin haklı mücadelesini dünya kamuoyuna duyurmak istemiştir.

Tezâhürât ve İhtifâller

Gümrü Antlaşması Nedeniyle Bolu'da Tezâhürât

TBMM'nin talimatı doğrultusunda 1920 yılı sonlarında Ermenilere karşı harekete geçen Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, Kuzeydoğu Anadolu'da parlak bir zafer kazanmıştır. Türk ordusunun Doğu Cephesi'nde Ermenileri mağlup etmesinin ardından TBMM'nin ilk siyasi zaferi olan 2/3 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması imzalanmış, böylelikle Sévres Muahedesi'nin geçersizliği bizzat Ermeniler tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca Sarıkamış, Kağızman, Iğdır TBMM'nin hâkimiyetine girmiş, Doğu Cephesi'ndeki savaş kısmen bitmiş ve bölgeden Batı Cephesi'ne önemli miktarda asker, teçhizat ve mühimmat sevkiyatı yapılmaya başlanmıştır.⁵³

Türk kuvvetlerinin Doğu Cephesi'nde elde ettiği başarıları haber alan Bolu halkı büyük bir sevinç yaşamıştır. Bolu livası baştanbaşa Türk bayraklarıyla donatılmış ve ahalinin TBMM'ye şükran duygularının bildirilmesi için büyük bir yürüyüş ve tezâhürât düzenlenmiştir. Eşrâf, esnâf, âyân, Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti ve Belediye a'zâ ve hey'eti, muhtelif cemiyetler ile ahalinin katılımıyla oluşan büyük kalabalık, Belediye Dairesi'den hareketle önce Hükûmet Dairesi'ne gelmiştir. Burada Müdafaa-i Hukûk Reisi ve Bolu Meb'ûsu Hâfız Ahmet Tayyâr (Çulha) Efendi⁵⁴ tarafından veciz bir nutuk irat edilmiştir. Ardından Bolu Mutasarrıflığı adına söz alan Müttekâid Binbaşı Tahsin Bey, Bolu halkının minnettarlığının TBMM Riyaseti ile Millî Müdafaa Vekâleti'ne arz edileceğini bildirmiş ve Şeyh Nuredin (Bilgihan) Efendi bir dua okumuştur.⁵⁵

⁵³ Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, C.I, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s.187-188.

⁵⁴ Uzun yıllar Bolu Müftülüğü ve Darü'l-Hilâfe Medresesi Müdürlüğü görevlerinde bulunan Ahmet Tayyâr (Çulha) Efendi, Son Osmanlı Meb'ûsân Meclisi için Bolu'dan meb'ûs seçilmiş, Meclis'in İtilâf kuvvetlerince basılmasıyla memleketine dönerek Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Reisliği'ne getirilmiştir. Bölgede patlak veren ayaklanmalar sırasında asayiş ve sükûnetin sağlanması konusunda üstün gayretleri görülmüştür (Evcin, **a.g.t.**, s.774 vd.).

⁵⁵ **Dertli Gazetesi**, 6 Kânûn-ı evvel 1336/Aralık 1920, S.36.

Takiben halk, Bolu Ahz-ı Asker Kalem Riyaseti ile Mıntıka Kumananlığı Dairesi'ne hareket etmiştir. Burada Sıhhiye Müdürü İrfan Bey yaptığı konuşmada, İslâm âlemini esaret altına almak için başta İngilizler olmak üzere İtilâf Devletleri'nin Anadolu'nun geleceği ile ilgili birçok melanet dolabı çevirdiklerini, ancak bunların Millî Mücadele'de elde edilen başarılı sonuçlar karşısında etkisiz hâle getirildiğini belirtmiştir. Konuşmasının devamında TBMM'ye ve başta Kars Fâtihi Kâzım Karabekir Paşa olmak üzere Doğu Ordusu erkân, ümerâ ve zabitanına Boluluların şükran ve minnetarlıklarını sevinç gözyaşlarıyla dile getirmiştir. Nihayetinde merasim Müftü Ahmet Recâî Efendi'nin Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması doğrultusunda yaptığı anlamlı bir dua ile son bulmuştur.⁵⁶

Bolu'da İhtifâl-i Millî Merasimi

1920 yılı sonlarına gelindiğinde, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Millî Mücadele hareketinin önemli başarılarına imza atmış olduğu görülmektedir. Mondros Mütarekesi'ni takip eden süreç içinde Türk milleti işgallere karşı örgütlenmiş, millî iradeyi temsil eden TBMM açılmış, Bolu bölgesindekiler de dahil olmak üzere Anadolu'da ortaya çıkan birçok ayaklanma bastırılmış, Kuvâ-yı Milliye'nin düzenli orduya intikali sağlanmış ve TBMM'nin ilk siyasi zaferi olan Gümrü Antlaşması imzalanmış durumdadır.

Bu gelişmeler neticesinde, hem elde edilen başarılardan dolayı Mustafa Kemal Paşa'ya ve TBMM'ye güven telkin etmek, hem de işgalci İtilâf Devletleri'ni protesto etmek üzere Bolu'da 30 Aralık 1920'de büyük bir ihtifâl merasimi düzenlenmiştir. Bolu ulemâsı, meşâyihi, âyânı, esnâfı, eşrâfı, ileri gelenleri ile bütün mektep öğrencileri saat 6'da millî alametli bayraklar ellerinde olmak üzere, ilk olarak Belediye Dairesi önünde toplanmışlar, ardından rüesâ-yı devâir (daire başkanları), Müftü, belediye erkânı, Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti rüesâ ve a'zâları ve bir kıta askerin hazır bulunduğu Hükû-

⁵⁶ **Bolu Gazetesi**, 9 Kânûn-ı evvel 1336/Aralık 1920, S.323.

met Dairesi önüne hareket etmişlerdir. Öncelikle Bolu Sultani- si'nden bir öğrenci Selçuklu Devleti'nin yıkılışının hemen ardından Osman Bey'in Türk bayrağını yeniden ayağa kaldırdığına, o günden bugüne kadar Türklüğün yaşadığına ve bundan sonra da milletin ba- ğımsızlık azim ve kararı sayesinde ilelebet yaşayacağına temas eden etkili bir konuşma yapmış, takiben Sıhhiye Müdürü İrfan Bey istik- lalin anlam ve önemi konusunda ahaliyi bilgilendirmiştir.⁵⁷

Mutasarrıf İbrahim Halil (Türkmen) Bey⁵⁸ ise konuşmasına Hıris- tiyan âleminin İslâm ehline karşı istibdadından ve zulmünden bahse- derek başlamıştır. Mütareke'nin ardından tehlikeye düşen Türk istik- lalini kurtarmak amacıyla Mustafa Kemal Paşa'nın her türlü tehlike- yi göze almak suretiyle milletin önüne düştüğünü belirtmiş, Bolu ahalisinin de daima O'nun izini takip edeceğini ve yanında olacağı- nı vurgulamıştır. Nihayetinde alkışlar eşliğinde sözünü bitiren İbra- him Halil (Türkmen) Bey'in ardından Müftü Ahmet Recâî Efen- di'nin duasıyla merasim son bulmuştur.⁵⁹

Miting heyeti, söz konusu merasimin ardından Askerî Kışla önü- ne gitmiştir. Burada Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Reisi tarafın- dan Türk askerinin “*şecâat ve besâleti*” vurgulanmış ve emrindeki Orhan Gazi Müfrezesi ile her türlü güçlüğü rağmen vatan ve millet yolunda Bolu'da görev yapan Trabzon Meb'ûsu Necati Bey⁶⁰ örnek bir insan olarak ahaliye takdim edilmiştir. Bu arada Mekteb-i Sulta- nî'den iki öğrencinin millî manzumeleri halkı gözyaşlarına boğmuş-

⁵⁷ **Bolu Gazetesi**, 30 Kânûn-ı evvel 1336/Aralık 1920, S.326.

⁵⁸ İbrahim Halil (Türkmen) Bey, 25 Haziran 1920'den 13 Haziran 1921'e kadar Bolu Mutasarrıflığı görevinde bulunmuştur. İkinci Düzce Ayaklanması'nın bastırılması konusun- da üstün gayretleri görülmüş, TBMM Hükûmeti'nin Bolu'da otorite tesis etmesinde önem- li bir rol oynamıştır. Ayrıca bölge üzerinden Batı Cephesi'nin lojistik anlamda desteklenme- si konusunda da katkıları olmuştur (Evcin, **a.g.t.**, s.510 vd.).

⁵⁹ **Dertli Gazetesi**, 3 Kânûn-ı sâni 1337/Ocak 1921, S.40.

⁶⁰ Trabzon Meb'ûsu Necati Bey, emrindeki Orhan Gazi Müfrezesi ile sükûneti sağla- mak ve İtilâf kuvvetlerine karşı mücadele etmek üzere Batı Cephesi'nin kuzey kanadını oluşturan Bolu ve çevresinde uzun süre görev yapmıştır (**Harp Tarihi Vesikalari Dergisi**, Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Başkanlığı Yayını, S.52, Vesika No:1202, Ankara, Haziran 1965; Necati Bey'in Bolu bölgesindeki faaliyetleri ile ilgili olarak ayrıca bkz.Evcin, **a.g.t.**, s.326, 331 ve 439).

tur. Müftü Efendi'nin duasıyla buradaki merasim de sonuçlanmıştır. Ardından Necati Bey'in telkini üzerine hastanede yaralı yatmakta olan Mülâzım (Teğmen) Sâmi Bey ziyaret edilmiştir.⁶¹ Bu ziyaret Bolu halkının vefa duygusunun, birlik ve beraberliğinin bir göstergesi olarak dikkat çekmiştir.

Birinci İnönü Zaferi ve Londra Konferansı Nedeniyle Düzce'de Tezâhürât

Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki Millî Mücadele hareketinin Anadolu'ya hâkim olmasıyla birlikte Damat Ferit Paşa Hükûmeti büyük bir darbe yemiş ve 21 Ekim 1920 itibariyle yerini Millî Mücadele'ye daha ılımlı bir yaklaşım sergileyen Tevfik Paşa Hükûmeti'ne bırakmak zorunda kalmıştır. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile Sadrazam Tevfik Paşa arasında telgraflar aracılığıyla yürütülen görüşmeler neticesinde, Kuva-yı Milliyye'ye yardım edenlerin cezalarının kaldırılması, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında verilmiş olan giyâbî idam ve yargılama kararlarının yeniden gözden geçirilmesi gibi kararlar İstanbul Hükûmeti tarafından kabul edilmiştir. Diğer bir sevindirici gelişme ise 6-11 Ocak 1921'de meydana gelen Birinci İnönü Muharebesi'nde Yunanlıların Türk Ordusu tarafından hezimete uğratılması ve hemen ardından İtilâf Devletleri'nin tertip ettikleri Londra Konferansı'na (21 Şubat-12 Mart 1921) Ankara Hükûmeti'nin de davet edilmesi olmuştur.⁶² Böylelikle Mustafa Kemal Paşa riyasetindeki TBMM'nin yürüttüğü meşruiyet mücadelesi bir anlamıyla hem İstanbul Hükûmeti, hem de İtilâf Devletleri nezdinde kabul görmüş oluyordu.

Söz konusu gelişmeler tüm Anadolu'da olduğu gibi Düzce'de de büyük bir sevinç yaratmıştır. Bu vesileyle düzenlenen kutlamalara iştirak etmek üzere bütün kasaba ve köy ahalisi ile öğrencilerin katılımıyla kaza merkezinde büyük bir kalabalık toplanmıştır. Burada

⁶¹ **Bolu Gazetesi**, 30 Kânûn-ı evvel 1336/Aralık 1920, S.326; Ayrıca bkz.; **Dertli Gazetesi**, 3 Kânûn-ı sâni 1337/Ocak 1921, S.40.

⁶² Söz konusu gelişmelerle ilgili olarak bkz.; Atatürk, **a.g.e.**, s.370 vd.

Düzce Kaymakamı Mehmet Hurşit Bey'in⁶³ samimi duygularla ifade ettiği coşkulu konuşmasını 10.000 civarında Düzceli dinlemiş ve Bolu Gazetesi'nde belirtildiği üzere söz konusu kazada o güne kadar eşi görülmemiş bir millî tezâhürât meydana gelmiştir.⁶⁴ Mehmet Hurşit Bey konuşmasına şu cümlelerle başlamıştır:⁶⁵

“*Muhterem ahâli,*

TBMM'nin iki seneden beri müdafaa-ı din ve vatan uğrunda devam eden mücahedâtının cümle-i muvaffakiyetinden olarak bu kere Avrupa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Tevfik Paşa vasıtasıyla vuku bulan müracaât ve Mustafa Kemal Paşa hazretleri tarafından âmâl ve arzu-yı umûmiyye ve irâde-i milliyyeye müsteniden verilen cevabî telgrafların ve milletin cesaretine tercüman olan Hey'et-i Vekile'nin mazhar oldukları itimad ve muvaffakiyâtın muhterem Düzceliler tarafından tebrik ve takdîs edildiğini işittiğimden ve bugünkü tezâhürât-ı milliyyeye şâhid olduğumdan dolayı cümlenize beyân-ı teşekkürât eder, Düzce'de böyle azîm bir tezâhürât-ı milliyye görmeğe beni muvaffak eden Cenâb-ı Zat-ı Zü'l-Celâl Hazretlerine arz-ı şükrân eylerim...”

Mehmet Hurşit Bey'in özellikle “Yaşasın Büyük Millet Meclisi” nidasının halkın heyecanını ve alkış tufanını artırdığı anlaşılmaktadır. Bu konuşmanın ardından Kaymakam Mehmet Hurşit, Belediye Reisi İsmail Hakkı ve Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Reisi Rıza Efendiler tarafından mutasarrıflık makamına Millî Mücadele yolunda atılan başarılı adımlardan dolayı Düzce halkının memnuniyetini dile getiren telgraflar çekilmiştir.⁶⁶

⁶³ 1921 başından 1922 Eylülüne kadar Düzce Kaymakamlığı görevinde bulunan Mehmet Hurşit Bey'in bölgede asayiş ve sükûnetin sağlanmasında olduğu kadar bölgenin sosyal ve iktisadi gelişimi konusunda da önemli çalışmaları olmuştur. Görevi sırasında bölge üzerinden Batı Cephesi'ne önemli miktarda yardım temin edilmiştir. Anadolu'daki işgalleri çeşitli vesilelerle kınayan ve Boluluları birlik ve beraberliğe davet eden Mehmet Hurşit Bey, bölge halkının Millî Mücadele yolundaki azminin pekiştirilmesinde önemli rol oynamıştır (Evcin, a.g.t., s.558 vd.).

⁶⁴ **Bolu Gazetesi**, 10 Şubat 1337/1921, S.332.

⁶⁵ **Dertli Gazetesi**, 14 Şubat 1337/1921, S.46.

⁶⁶ **Bolu Gazetesi**, 10 Şubat 1337/1921, S.332.

Düzelilerin Anadolu'nun mukadderâtı konusunda son derece hassas ve dikkatli olduklarını ve gelişmeleri çok yakından takip ettiklerini gösteren bu tezâhürât, aynı zamanda Türk milletinin Millî Mücadele yolunda tek bir vücut olarak hareket ettiğinin önemli bir kanıtını teşkil etmiştir.

Batum'un Ele Geçirilişi Nedeniyle Mudurnu'da Tezâhürât

Brest-Litovsk Antlaşması ile Türklere bırakılan Elviye-i Selâse'ye dâhil olan Batum, 1920 Temmuzunda İngilizlerin bölgeden çekilmeleri üzerine Gürcüler tarafından işgal edilmiştir. Söz konusu dönem itibariyle Azerbaycan ile Ermenistan'da birer Bolşevik Hükûmeti kurmaya muvaffak olan Sovyet kuvvetleri Batum'a da göz dikmişlerdir. Bunun üzerine Misâk-ı Millî sınırları içinde yer alan Batum, TBMM'nin talimâtı doğrultusunda Kâzım Karabekir Paşa kumandasındaki Türk kuvvetleri tarafından 11 Mart 1921 tarihi itibariyle ele geçirilmiştir.⁶⁷

Batum'un Türk askerî kuvvetlerince ele geçirildiği haberinin resmî kaynaklar tarafından ilanı ile Mudurnu ahalisi dükkânlarını ve evlerini bayraklarla donatarak sokaklara dökülmüş ve önlerinde muzıka olmak üzere Mudurnu Hükûmet Konağı önünde toplanmıştır. Burada vatanın istiklali konusunda nutuklar söylenmiş ve belediyede görev yapan Müftü Efendi tarafından muvaffakiyet duası okunmuştur. Ardından, halkı büyük bir sevince boğan bu haber 40 pare top atışıyla kutlanmıştır.⁶⁸

Batum, 16 Mart 1921'de TBMM ile Sovyet Hükûmeti arasında imzalanan Moskova Antlaşması gereğince, Bolşevik ordularının ele geçirdiği Gürcistan'a terk edilmiştir.⁶⁹ Bununla birlikte Boluluların Misâk-ı Millî sınırları konusundaki hassasiyetlerini dile getiren, Batum'da yaşayan Türk ve Müslümanların daima yanlarında oldukları-

⁶⁷ Karabekir, a.g.e., s.210.

⁶⁸ **Dertli Gazetesi**, 21 Mart 1337/1921, S.51.

⁶⁹ Mehmet Gönlübol ve diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Ankara, 1996, s.24-25.

nı gösteren ve vatanlarını bir bütün olarak savunmak konusundaki azimlerini ortaya koyan bu tezâhürât Millî Mücadele tarihi için önem arz etmektedir.

İkinci İnönü Zaferi Nedeniyle Bolu’da ve Düzce’de Tezâhürât

Türk Ordusu, Batı Cephesi’nde saldırıya geçen Yunan kuvvetlerine 23 Mart-1 Nisan 1921’de meydana gelen İkinci İnönü Muharebesi’nde önemli bir darbe daha vurmaya muvaffak olmuştur. Bu başarılar İtilâf kuvvetlerine ve İstanbul Hükûmeti’ne karşı TBMM’nin elini kuvvetlendirmiştir.⁷⁰

Netice itibariyle söz konusu başarı bütün Anadolu’da olduğu gibi Bolu bölgesinde de büyük sevinçlere sebebiyet vermiştir. Türk Ordusu’nun Batı Cephesi’nde Yunanlılara karşı elde ettiği kesin zaferin öğrenilmesiyle Bolulular gece olmasına rağmen akın akın sokaklara çıkmışlar ve birbirlerini tebrik ederek Belediye Dairesi’ne gelmişlerdir. Burada ahalinin tebriklerini kabul eden Mutasarrıf İbrahim Halil (Türkmen) Bey, zaferi kazanan kumandanlara şükran ve minnet duygularını ifade etmiştir. Minarelerden yükselen dua sesleri eşliğinde halk sabaha kadar söz konusu zaferi kutlamıştır. Hava aydınlanır aydınlanmaz, Bolu’nun bütün cadde ve sokakları bayrak ve sancaklarla donatılmıştır. Öğle namazının ardından Bolu sokakları dolup taşmış ve başta meşâyih ve ulemâ olmak üzere, Mekteb-i Sultanî ve diğer mekteplerin öğrencilerinin de iştirakiyle ahali coşkun bir hâlde tezâhürâta başlamıştır. Polis ve jandarma gözetiminde Yıldırım Beyazıt Camii’nden hareket eden halk, yol boyunca “tehlîl” ve “tekbîrler” eşliğinde ilk olarak Karamanlı caddesine, oradan da Hükûmet Dairesi önüne gelmiştir. Heyete burada memurlar da iştirak etmiştir.⁷¹

⁷⁰ Yalçın ve diğerleri, **a.g.e.**, s.268 vd.

⁷¹ **Dertli Gazetesi**, 6 Nisan 1337/1921, S.53; Bu tezâhürâtın haberi Dertli Gazetesi’nden alıntı yapılarak Bolu Gazetesi’nde de yayımlanmıştır. İlgili haber için bkz.; **Bolu Gazetesi**, 7 Nisan 1337/1921, S.339.

Şeyh Nureddin (Bilgihan) Efendi'nin duasını takiben Mutasarrıf İbrahim Halil (Türkmen) Bey, İtilâf Devletleri'nin hiçbir zaman Anadolu'yu ele geçiremeyecekleri ve Türk milletinin boynunu bükemeyecekleri doğrultusunda etkili bir nutuk irat etmiş ve konuşmasını: *"..Allah'ım bu topraklar din-i mübînin beşiğidir. Bize başışla. Şeriatını Kur'ân'ını korumaya çalışan bu milletin boynunu bükme. Düşmanlarımıza karşı hor düşürme Allah'ım."* dualarıyla sonlandırmıştır. Müftü Efendi de vatanperver duygularıyla İslâmiyet'in selameti için dua etmiş ve ahali hep birlikte Askerî Daire yönünde hareket etmiştir. Burada askerlerin de iştirakiyle kalabalığın sayısı daha da artmıştır.

Dertli Gazetesi'nde belirtildiği üzere halkın geniş katılımıyla Bolu'da mahşeri bir kalabalık oluşmuştur. Ahali Belediye Dairesi önünden Hisarlık'a giderek, Bolu ve çevresindeki ayaklanmalar sırasında memleketini hain ve namert ellere çiğnetmemek için şehit olan vatan fedailerinin mezarlarını ziyaret etmiştir. Bu bir avuç şehidin henüz bir buçuk yıl öncesine dayanan acı hatıraları bütün vatansever yürekleri titretmiştir. Bolu ahali, ikinci üzeri çarşıya hareket etmiş ve askerler de marşlarını terennüm ederek kışlıklarına çekilmişlerdir. Ardından, Belediye Dairesi önünde davullu, zurnalı ve çalgılı kutlamalar düzenlenmiştir. Hava kararınca muallimler ve öğrenciler meşaleler yakmışlar, takiben fener alayları düzenlenmiştir. Bunlar hastane, hapishane önü ile Karamanlı ve Semerkant mahallelerinden geçerek sabaha kadar vatan ve istiklal söylemleriyle yürüyüşlerini devam ettirmişlerdir.

Ertesi gün de civar köylerden davul, zurna eşliğinde şehre akın devam etmiş ve Yıldırım Beyazıt Camii'nde şehitlerin ruhuna mevlit okutulmuştur. Söz konusu günün Bolu pazarına denk gelmesi nedeniyle Bolu Merkez kazasının en uzak köylerinden bile şehre köylüler akın akın gelmişler ve oluşturulan millî alaya Darü'l-Hilâfe ve Mekteb-i Sultanî öğrencilerinin, ulemâ ve dedegânın* iştirakiyle

* Bu isim özellikle Mevlevî şeyh ve dervişlerini ifade etmek üzere kullanılmaktadır (Bkz.; Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1996, s.603).

Belediye Dairesi önünde davullu, zurnalı kutlamalar yapılmıştır. Karamanlı mahallesinden Hükûmet Dairesi'ne doğru hareket eden millî alayın önünde Yavuz Sultan Selim Han'ı temsil eden Yıldırım Bedri Bey'e, yeniçeri kisvesine bürünmüş Bolulular eşlik etmiş, bunları zurna ve darbukadan oluşan küçük bir musiki takımı izlemiştir. Hükûmet Dairesi önünde bir Mekteb-i Sultanî öğrencisinin millî duygularla yoğrulmuş konuşması ahaliyi gözyaşlarına boğmuştur. Ardından Mutasarrıf İbrahim Halil (Türkmen) Bey'in Müslümanlardaki can, vicdan ve vatan birliği esaslarına vurgu yaptığı konuşması ahalinin tezâhürâtını bir kat daha artırmıştır. Millî alay tezâhürâtını aynı düzen içinde Askerî Daire önünde de devam ettirmiştir.⁷²

Türk Ordusu'nun İkinci İnönü Muharebesi'nde Yunanlılara karşı elde ettiği zafer nedeniyle Bolu merkezindeki merasime benzer bir tezâhürât da Düzce'de düzenlenmiştir. Bütün dükkân ve mağazaların kapatıldığı Düzce'de sokaklar ve caddeler baştanbaşa sancaklarla donatılmıştır. Binlerce kişiden oluşan halk, esnâf cemiyetleri ve öğrenciler büyük bir tezâhürât ile Hükûmet Dairesi önünde toplanmış, kahraman Türk Ordusu'nun muzafferiyetini kutlamışlardır. Düzeliler hep bir ağızdan "*Yaşasın Türkiye Büyük Millet Meclisi*" ve "*Yaşasın şanlı ordumuz*" nidaları ve alkış tufanı ile⁷³ TBMM'ye ve Türk Ordusu'na olan güven ve desteklerini dile getirmişlerdir. Türk milletinin duygu ve düşüncelerine tercüman olan bu tezâhürât, Bolu halkının bütün Anadolu'nun hayat ve istiklali ile yakından ilgili olduğunu ve işgalci devletleri yurttan çıkarmak konusundaki kararlılığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Dumlupınar Muharebesi Nedeniyle Bolu'da Tezâhürât

İtilâf Devletleri'nin milyonlarca Türk'ün hayatına kastetmek, huzurunu bozmak ve istiklalini yok etmek için Anadolu topraklarına saldırtmış olduğu zalim ve hunhar Yunan kuvvetlerine Türk Ordusu

⁷² Dertli Gazetesi, 6 Nisan 1337/1921, S.53.

⁷³ Bolu Gazetesi, 7 Nisan 1337/1921, S.339.

tarafından İnönü Meydan Muharebeleri'nde ağır bir mağlubiyet tatırılmıştır. Yunan kuvvetlerinin büyük bir hırsla saldırılarına devam etmeleri üzerine 13 Nisan 1921 tarihi itibarıyla de Afyonkarahisar-Dumlupınar mevzisinde Yunanlıların ileri harekâtına izin verilmiştir.⁷⁴

Türk ordusunun düşman kuvvetlerinin ileri harekâtına izin vermediği ve mücadeleye devam ettiği doğrultusundaki haberler Bolu'ya ulaşır ulaşmaz, ahali gece olmasına rağmen sokaklara çıkmış ve birbirlerini tebrik etmek suretiyle sevinç gösterilerinde bulunmuştur. Sabahleyin bütün dükkânların, evlerin üzerine sancaklar asılmış, başta meşâyih-i dedegân olmak üzere ulemâ, Darü'l-Hilâfe ve diğer mekteplerin öğrencileri ile halk akın akın Yıldırım Beyazıt Camii önünden dualarla Hükûmet Dairesi önüne gelmiştir. Burada kalabalığa memurların da iştirakinin ardından Darü'l-Hilâfe Müdürü Hâfız Ârif Efendi tarafından okunan dua ile Türk Ordusu'nun zaferlerinin devamı, TBMM'nin muvaffakiyeti ve Kahraman Mustafa Kemal Paşa'nın sağlık ve afiyeti dilenmiştir. Mutasarrıf İbrahim Halil (Türkmen) Bey, ayet ve hadislere atıflarda bulunduğu konuşmasıyla halkın mücadele azmini ve heyecanını kamçulamış, takiben de Askerî Daire önünde Şeyh Nureddin (Bilgihan) Efendi'nin okuduğu dualarla halkın coşkunluğu artmıştır.

Ardından Müftü Hâfız Ahmet Recâî Efendi de Türk Ordusu'nun zaferlerinin devam etmesi, düşmanların hüsrânı ve mağlubiyeti temennisinde bulunmuş ve okunan Fâtîha sonrasında buradaki tezâhürât bitmiştir. Takiben şehrin muhtelif yerlerindeki mezarlıklar ziyaret edilmiş, Merkez Memuru Kerim Bey'in şehitlere okuduğu dua ve Fâtîha ile ihtifâl hey'eti Yıldırım Beyazıt Camii'ne dönmüştür.⁷⁵

⁷⁴ Yalçın ve diğerleri, **a.g.e.**, s.286 vd.; Mustafa Kemal Paşa, Güney Cephesi Kumandanı Refet (Bele) Bey'in komutasındaki kuvvetlerin Dumlupınar mevkiinde bir galibiyetinden söz edilemeyeceğini belirtmektedir. Bu nedenle Güney Cephesi, Batı Cephesi'ne bağlanarak bölge kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. TBMM'ye ve Anadolu'ya Dumlupınar ve Aslıhanlar Muharebeleri'nin kesin bir zafer olarak gösterilmesi Mustafa Kemal Paşa tarafından hata olarak değerlendirilmektedir (Atatürk, **a.g.e.**, s.388 vd.).

⁷⁵ **Bolu Gazetesi**, 14 Nisan 1337/1921, S.340.

Türk milletini nihai zafere taşıyan Batı Cephesi'ndeki çarpışmaların Bolu ahalisi tarafından çok yakından takip edildiğini gösteren bu tezâhürât vesilesiyle Bolulular Mustafa Kemal Paşa'ya ve TBMM'ye duydukları güveni bir kez daha dile getirmişlerdir.

Adapazarı'nın ve İzmit'in Kurtuluşu Nedeniyle Mudurnu ve Bolu'da Tezâhürât

Mondros Mütarekesi'nin ardından Yunanlıların ileri harekâtı neticesinde işgale uğrayan Adapazarı ve Sapanca 21-22 Haziran 1921'de Türk Ordusu tarafından geri alınmıştır.⁷⁶

Bu haberin alınması üzerine Mudurnu halkı millî tezâhürâta bulunmuş, kazayı baştanbaşa Türk bayraklarıyla donatmıştır. Zafer dualarının ardından mahallelerde ve pazarda muzıka ile sevinç gösterileri yapılmıştır.⁷⁷

Türk kuvvetleri Adapazarı'ndan batıya doğru ileri harekâtını sürdürmek suretiyle 28 Haziran 1921'de İzmit'i ele geçirmiştir.⁷⁸ İzmit livasının Anadolu'ya tekrar kavuşması üzerine de Bolu halkı 29 Haziran 1921'de Yıldırım Beyazıt Camii'nde toplanmış; ardından ulemâ, meşâyih, dedegân başta olmak üzere öğrenciler ve muallimler, esnâf cemiyetleri ve ahali Bolu Hastanesi şosesinden yürüyerek yükses ses ve yürekten kopan “*tekbîr*” ve “*tehlillerle*” Hükûmet Dairesi önüne gelmiştir. Burada Mutasarrıf Ahmet Fahreddin Bey ile memurlar hazır bulunmuşlar ve Müftü Ahmet Recâî Efendi bir dua kıraat etmiştir. Ardından Ahz-ı Asker Şubesi önüne gelen kalabalık burada bir kıta asker tarafından karşılanmış ve eski Müftü tarafından Türk askerinin muzafferiyeti ve düşmanların hezimetini için dualar okunmuştur. Heyet, Hükûmet caddesini takiben Bolu Havâli Kumandanlığı Dairesi'nin önüne gelmiş ve burada da Şeyh Nureddin (Bilgihan) Efendi'nin okuduğu duanın ardından Müdafaa-i Hukûk

⁷⁶Adnan Sofuoğlu, **Millî Mücadele'de Kocaeli**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.175-176.

⁷⁷ **Bolu Gazetesi**, 30 Haziran 1337/1921, S.350.

⁷⁸ Sofuoğlu, **a.g.e.**, s.178.

Cemiyeti ile Belediye Dairesi'nin önünde benzer program ve ihtifâller yapılmıştır. TBMM'nin açıldığı dönemde Bolu bölgesinde ortaya çıkan ayaklanmalar sırasında hayatlarını kaybeden şehitlerin Hisar'daki kabirleri ziyaret edilmiştir. Ardından Yıldırım Beyazıt Camii'ne geri dönmüş ve merasim son bulmuştur.⁷⁹

Aynı günün gecesinde ahali ve öğrencilerin düzenlediği fener alayı, önlerinde millî çalgıları olmak üzere Belediye Dairesi önünden hareketle Hükûmet caddesi, Hastane şosesi, Karamanlı ve İhsaniye mahalleleri ile Çarşı Karakolu önünden geçmiş, coşku ve sevinç gösterileri gece saat üç buçuğa kadar sürmüştür.⁸⁰

Sakarya Zaferi Nedeniyle Bolu'da ve Akçaşehir'de Tezâhürât-ı Milliye

İnönü Meydan Muharebeleri'nde büyük bir darbe yiyen Yunan kuvvetleri, bu hezimetlerinin intikamını almak hırsıyla 23 Ağustos 1921'de Sakarya boylarındaki Türk mevzilerine saldırıya geçmiştir. Cereyan eden Sakarya Meydan Muharebesi'nde Başkumandanlığını Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı Türk Ordusu, Yunan kuvvetlerine karşı ezici bir üstünlük sağlamış ve 22 gün süren çarpışmalar 12 Eylül 1921 tarihi itibarıyla Türk kuvvetlerinin kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Böylelikle, türlü yokluklar içinde mücadele eden Türk askerleri büyük bir destan yazmaya muvaffak olmuşlardır.⁸¹

Sakarya zaferinin Bolu'da haber alındığı 13 Eylül 1921 akşamı bütün memleket bayraklarla donatılmış ve öğrencilerin öncülüğünde bir fener alayı düzenlenerek, Belediye önünden hareketle Hükûmet caddesi, hastane ve mezarlık güzergâhı üzerinde bir yürüyüş yapılmıştır. Ertesi gün, başta meşâyih-i kirâm olduğu hâlde öğrenciler, es-

⁷⁹ **Bolu Gazetesi**, 30 Haziran 1337/1921, S.350; Enver Konukçu, "Bolu Bölgesine Ait Millî Mücadele Kronolojisi", **Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi**, C.1, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, Temmuz 1978, s.33; İzmit'in Türk kuvvetlerince geri alınması sebebiyle Bolu'da yapılan kutlama törenleriyle ilgili olarak ayrıca bkz.; **Dertli Gazetesi**, 5 Temmuz 1337/1921, S.66.

⁸⁰ **Bolu Gazetesi**, 30 Haziran 1337/1921, S.350.

⁸¹ Bkz.; Atatürk, **a.g.e.**, s.404 vd.

nâf ve ahali ellerinde sancaklarla Hükûmet Dairesi önüne gelmişler, burada bir kıta asker tarafından karşılanmışlardır. Kürsüye çıkan Şeyh Şerafeddin Efendi, Müslümanların geçirmekte olduğu sancılı sürece atıfla cihâdın her Müslüman'a farz olduğunu vurgulamış ve Bolu ahalisini bu cihâdın içinde yer almaya davet ve teşvik etmiştir.⁸²

Ardından Encümen-i Liva A'zâsından Düzceli Mehmet Nuri Bey, Fatih Sultan Mehmet Han'ın İstanbul'u fethetmesiyle buradaki Rum ve diğer azınlıkların tam bir özgürlük içinde her türlü dinî ve ticarî etkinliklerini rahatlıkla yerine getirdikleri ve refah içinde yaşayarak memleketin iktisadına hâkim olacak seviyeye ulaştıkları konusuna temas eden bir konuşma yapmıştır. Bu unsurların zamanla siyasî heveslerinin arttığına, büyük devletlerin desteğiyle başta Yunanlılar olmak üzere bağımsızlıklarını ilan ettiklerine ve hâkimiyet tesis ettikleri bölgelerdeki Müslümanları zulme, işkenceye ve katliâma maruz bıraktıklarına işaret etmiştir. Benzer bir şekilde, İtilâf Devletleri'nin de Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Türk milletinin imhasına kalkıştıklarını vurgulayan Mehmet Nuri Bey, İzmir'in işgaline karşı çıkan Türklerin, Yunanlılar tarafından tarih boyunca görülmemiş hunharlıklarla katledildiklerine değinmiştir. Batı tarihine kara bir leke olarak geçen bu olaylar neticesinde, Yunan kuvvetlerinin Türk Ordusu tarafından iki kez İnönü mevkiilerinde ve 22 gün süren fedakârlık ve cesaret tim-sali bir muharebeyle Sakarya boylarında yenilgiye uğratıldığını belirterek, Bolu halkına nihai zaferin çok yakın olduğu müjdesini vermiştir. Mehmet Nuri Bey, Batı Cephesi'ndeki kuvvetleri takviye etmek üzere Bolu'da kurulması planlanan "*Gönüllü Alay*"m⁸³ kumandanlı-

⁸² **Bolu Gazetesi**, 15 Eylül 1337/1921, S.360; Bolu tarihi ile ilgili önemli çalışmaları olan Tarihçi Mehmet Zekâî Konrapa da Sakarya zaferi nedeniyle Bolu'da 14 Eylül 1921'de düzenlenen parlak kutlama merasiminden bahsetmektedir (Mehmet Zekâî Konrapa, **Bolu Tarihi**, Bolu Vilayet Matbaası, Bolu, 1964, s.730).

⁸³ Söz konusu dönem itibarıyla Batı Cephesi'ndeki kuvvetleri takviye etmek üzere Erzurum Meb'ûsu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in kumandasında Bolu'da bir "*Gönüllü Alay*"m teşkil edilmesi düşünülmüştür. Ancak nizamî kuvvetlerin dışında teşkili planlanan bu alay Mustafa Kemal Paşa tarafından uygun görülmemiş ve efrâdının nizamî birliklere sevki istenmiştir (Evcin, **a.g.t.**, s.335-336).

ğına Erzurum Meb'ûsu Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'i önermiş, ardından alkışlar ve "hay hay" sesleri içinde kürsüyü ona bırakmıştır.

Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, bütün milletin hakikati idrak ederek gayenin kutsiyetine iman ettiğini ve her türlü fedakârlığa hazır olmak suretiyle bu azmin milleti Sakarya zaferine taşıdığını belirtmiştir. Gönüllü Alay meselesine de değinen Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, bu alayda kumandan olarak değil, bir nefer olarak bile düşmanla çarpışmanın bir şeref olduğunu vurgulamış ve konuşmasını şu şekilde sonlandırmıştır:⁸⁴

"Bu alçak ve vahşi mahlûkâtın memleketimizde yapmadıkları şenâat kalmadı. Bugün bunların zulmünden emîn olmak için esir kardeşlerimizin bir kısmı malını, mülkünü, evini, köyünü terk ederek dağlarda aç olarak dolaşmakta ve bizi beklemekte, diğer bir kısmı mel'ûn düşmanın zulm ve işkencesi altında inlemektedir. Bugün bize düşen vazife bu kardeşlerimizin imdâdına koşmak ve halâs etmektir."

Bu açıklamalar, işgale uğrayan Anadolu topraklarındaki Türk ve Müslüman nüfusun acılarının paylaşıldığını ve onları içinde buldukları zulüm ve işkenceden kurtarmak üzere Bolu halkının iradesini göstermesi bakımından önemlidir.

Ardından Şeyh Şerafeddin Efendi, ahaliyi Millî Mücadele yolunda çalışmak konusunda derinden etkileyen, duygulandıran ve heyecanlandıran bir dua etmiştir. Tezâhürâta iştirak edenler, ön saflarda Mutasarrıf Ahmet Fahreddin Bey olmak üzere Askerî Daire önüne gelmiş ve burada Kalem Reisi (Kasap) Osman Bey⁸⁵ ahaliye ordu adına teşekkürlerini bildirmiştir. (Kasap) Osman Bey, ahalinin askerlere desteğinin ve yardımının sürdüğü müddetçe zaferlerin devam

⁸⁴ **Bolu Gazetesi**, 15 Eylül 1337/1921, S.360.

⁸⁵ Sivas Kongresi'nin ardından Kastamonu ve Bolu Havâlisi Kumandanı olarak görevlendirilen (Kasap) Yarbay Osman Bey, takiben Bolu'da Mevki Kumandanlığı, Ahz-ı Asker Kalem Riyaseti ve Menzil Mıntıka Müfettişliği gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Askerî görevlerini sosyal çalışmalarıyla destekleyen Yarbay Osman Bey bölgede iz bırakan isimlerden biri olmuştur. (Evcin, **a.g.f.**, s.650 vd.).

edeceği telkininde bulunan bir konuşma yapmıştır. Bunu Liva Encümen A'zâsı Mehmet Nuri Bey'in (Kasap) Osman Bey nezdinde bütün Türk askerlerine teşekkürlerini bildirdiği kısa konuşması takip etmiştir. Aynı gün öğleden sonra Yıldırım Beyazıt Camii'nde şehitlerin ruhuna mevlit okutulmuştur.

Sakarya Meydan Muharebesi'nde elde edilen zafer Akçaşehir (Akçakoca)'de de büyük bir coşkuyla kutlanmıştır. Haberin ulaşmasıyla nahiyenin her tarafı bayraklarla donatılmış ve halk davullar eşliğinde haberin müjdelendiği “*İstihbarât Salonu*”nda toplanmıştır. Burada zafer haberini müjdeleyen kurdeleli zarf Hilâl-i Âhmer Cemiyeti yararına müzayedeye konulmuş ve netice itibariyle zarf 14.170 kuruşa tüccârdan Saim Efendi'de kalmıştır. Ardından, cemi-yete 11 lira bağışta bulunmak suretiyle telgrafı alkışlar arasında okumaya Rüsûmât Me'muru Mahmut Efendi talip olmuştur. Büyük bir coşkunluk içinde okunan zafer haberinin ardından Hoca İsmail Efendi tarafından Türk Ordusu'nun muzafferiyeti için dua edilmiştir. Mevki Kumandanı Yüzbaşı Nazmi, Nahiye Müdürü Hayri, Tüccâr Saim, Eşrâftan Kâtib Hacı Şakir Efendiler'in bu kutlama programına destek olmak suretiyle büyük bir hamiyet ve fedakârlık örneği gösterdikleri anlaşılmaktadır.⁸⁶

Fransızlarla Yapılan Ankara Antlaşması Nedeniyle Bolu'da İhtifâl

Mondros Mütarekesi'nin ardından başlayan işgallere karşı Mustafa Kemal Paşa tarafından örgütlenen Millî Mücadele hareketi kısa zamanda Anadolu'da hâkimiyeti ele almaya başlamıştır. İşgalci güçlere karşı elde edilen başarılar Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunan kuvvetlerine büyük bir darbe vurulmasıyla perçinlenmiştir. Bu başarıların ardından İtilâf Devletleri içinde çatlaklar meydana gelmeye başlamış ve söz konusu devletler birer birer TBMM ile görüşme ve anlaşma imkânlarını yoklamaya başlamışlardır. Anadolu'da

⁸⁶ *Dertli Gazetesi*, 20 Eylül 1337/1921, S.83.

tutunamayacağını kestiren devletlerden biri de Fransa olmuştur. Söz konusu devlet bu nedenle Türk Millî Mücadelesi'ne ılımlı bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır. Netice itibariyle, Fransız Murahhası Henry Franklin Bouillon ile Türk Murahhası Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey vasıtasıyla yürütülen müzakereler sonucunda TBMM Hükûmeti ile Fransa arasında 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalanmıştır.⁸⁷ Bu antlaşmayla İtilâf Devletleri bloğuna büyük bir darbe vurulmuştur. Fransa gibi önemli bir devlet Türk Devleti'ni resmen tanımış ve Anadolu'da işgal ettiği bölgelerden çıkmak zorunda kalmıştır.⁸⁸

Bu sevinçli haber Bolu halkında büyük bir memnuniyet uyandırmıştır. Bunun üzerine Bolu'da 22 Ekim 1921 Cumartesi günü büyük bir ihtifâl merasimi yapılmıştır. Günün akşamında ise fener alayı düzenlenmiş, sevinç gösterileri geç saatlere kadar devam etmiştir.⁸⁹

TBMM'nin Açılışını Anma Töreni ve İhtifâl

TBMM'nin açılışının ikinci yıl dönümü münasebetiyle 23 Nisan 1922'de Bolu livasında büyük bir anma ve kutlama töreni düzenlenmiştir. Bu tören halkın geniş katılımıyla millî birlik ve beraberliği yansıtan, bağımsızlık haykırışında bulunan bir miting kimliğine bürünmüştür.⁹⁰

23 Nisan 1922 sabahı Merkez Muhafız Bölüğü'nün ardından Göl-yüzü ve Numûne Mekteb-i İbtidâîleri, Sultanî, Dârü'l-Hilâfe Medresesi hoca ve öğrencileri ellerinde bayraklar, dillerinde millî marşlarla halkın alkışları içinde Bolu Belediye Meydanı'nda toplanmışlardır. Burada millî kıyafetleriyle davul ve zurna eşliğinde zeybekler görünmüşler ve merasim alayına bu mevkide Bolu Jandarma Kıtası, Belediye erkânı, Müdafaa-i Hukûk, Hilâl-i Âhmer ve Gençler Birli-

⁸⁷ Yalçın ve diğerleri, **a.g.e.**, s.294-295.

⁸⁸ Atatürk, **a.g.e.**, s.416.

⁸⁹ **Dertli Gazetesi**, 25 Teşrîn-i evvel 1337/Ekim 1921, S.88.

⁹⁰ **Türkoğlu Gazetesi**, 23 Nisan 1338/1922, S.37; **Bolu Gazetesi**, 27 Nisan 1338/1922, S.390.

ği Cemiyetleri, Dârü'l-Elhân Hey'etleri, ulemâ, meşâyîh, memleketin eşrâf hey'etleri ve temsilcileri ile köylerden gelenler katılmışlardır. Böylelikle Bolu'da eşine az rastlanır bir coşku yaşanmıştır. İhtifâl katılan Bolu halkı en önde Sanâyi' Mektebi'nin muzikası ve zeybekler olduğu hâlde Hükûmet Konağı önüne gelmiş, burada Mutasarrıf Ahmet Fahreddin Bey, Ahz-ı Asker Reisi Yarbay (Kasap) Osman Bey ile bütün mülkî memurlar ve askerler hazır bulunmuşlardır. Ardından Bolu'da Millî Mücadele'nin sesi durumunda olan Türkoğlu Gazetesi'nin Başmuharriri (Koca) Mithat Âkif Bey kürsüye çıkarak 23 Nisan gününün Türk tarih ve inkılâbında sahip olduğu önemi vurgulamış ve Bolu livası ahalisinin bugünün kutsiyetinin farkında olarak yaşadığı coşkunun ve tebriklerinin TBMM Riyaseti'ne ulaştırılması konusunda Mutasarrıf Ahmet Fahreddin Bey'den ricada bulunarak hitabesini bitirmiştir. Ardından kürsüye gelen Gölyüzü Mektebi'nden Kahraman Efendi "*İstiklâl Marşı*"nı okumuş ve bunu Al-lâme Hâkim Mehmet Sıtkı Efendi'nin⁹¹ duası takip etmiştir.⁹²

İhtifâl, Ahz-ı Asker Dairesi önünde devam etmiştir. Burada kürsüye çıkan Doktor Ahmet Mithat (Altıok) Bey,⁹³ Mondros Mütarekesi'nin akabinde İstanbul'da ve İzmir'de yaşanan işgal hareketlerini, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçerek "*cidâl-i millî ile inkılâbın esaslarını hazırladığını*" ve Millî Mücadele'de gelinen başarılı noktayı izah etmiş, nihayetinde hitabesini söz konusu başarıların

⁹¹ Allâme Hâkim Mehmet Sıtkı Efendi, 3 Temmuz 1915 itibarıyla Bolu Kadılığı'na tayin edilmiştir. Câmî-i Kebîr'de verdiği vaazlarla Bolu halkının Millî Mücadele etrafında kenetlenmesinde önemli rol oynamıştır. 8 Ağustos 1920'de başlayan İkinci Düzce Ayaklanması sırasında bütün mülki ve askeri erkânın Bolu'yu terk etmek zorunda kalmasıyla Bolu'da geçici bir Hükûmet tesis ederek 4 gün kadar asilerle mücadele etmiş ve şehrin asilerin eline geçmesine engel olmuştur. Böylelikle toparlanmak için zaman kazanan bölgedeki Kuvâ-yı Milliye asilerin üzerine yürüyerek kısa zamanda şehirde tekrar hâkimiyet tesis etmiştir (Evcin, *a.g.t.*, s.732 vd.).

⁹² *Dertli Gazetesi*, 25 Nisan 1338/1922, S.114.

⁹³ Birinci Dünya Savaşı yılları itibarıyla Bolu'da İttihat ve Terakki Kâtib-i Mes'ûllüğü ve Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Reisliği görevlerinde bulunan Dr. Ahmet Mithat (Altıok) Bey, 1920 yılı sonlarından itibaren Bolu'nun çeşitli kazalarında Hükûmet Tabibi olarak görev yapmış ve bu görevi sırasında Bolulularla ittifak içinde Millî Mücadele'ye önemli katkıları olmuştur (Evcin, *a.g.t.*, s.833 vd.).

elde edilmesinde büyük rol oynayan “*milletin yegâne medâr-ı istinâdi*” durumunda olan Türk Ordusu’na teşekkürlerini bildirerek birtirmiştir. Ardından Numûne Mektebi’nden bir öğrenci kürsüye çıkarak orduya hitabesini okumuş ve bu mevkideki miting Müftü Hâfız Ahmet Efendi’nin okuduğu duayla son bulmuştur.⁹⁴

Duayı müteakip merasim ve miting için bir araya gelen kalabalık, Buğday Pazarı yoluyla tekrar Belediye meydanına hareket etmiştir. Burada Maarif Müdürü Ahmet Talât (Onay) Bey: “*23 Nisan İnkılâbı’nın ehemmiyet-i cihânşümûlünden bahisle*” ilmî mahiyette bir açıklama yapmış ve konuşma: “*Yaşasın Büyük Millet Meclisi, kahrolsun İslâmîyet’i yutmak isteyen alçaklar!*”⁹⁵ nidalarıyla sonlanmıştır. Sultanî öğrencilerinden Kahraman ile Dârü’l-Hilâfe Medresesi’nden İsmâil Efendiler birer nutuk irat etmişler, ardından halkı coşturan ve heyecanlandıran şiirler okunmuştur. Bu merasim ve büyük mitingin gerçekleşmesini sağlayan Belediye ve Müdafaa-i Hukûk Hey’etleri’ne teşekkür edilerek toplantıya nihayet verilmiştir.⁹⁶ Söz konusu kutlama programı kapsamında gece de şenlikler düzenlenmiş, resmî ve hususî daireler de bu şenliklere iştirak etmişlerdir.⁹⁷

Benzer bir tezâhürâtın TBMM’nin açılışının üçüncü yıl dönümünde de icra edildiği anlaşılmaktadır. Mekteb-i İdâdî öğrencileri izci kıyafetleriyle marşlar eşliğinde Belediye önüne gelmişler, burada öğrencilere Belediye erkânı ile halk da katılmış, ardından Hükûmet Konağı’na doğru hareket edilmiştir. Ahali, Kaymakam Mithat Kemal (Algüloğlu) Bey⁹⁸ tarafından karşılanmıştır. İbtidâî öğrencilerinden İzci Zeki Efendi İstiklâl Marş’ını okumuş, Cûdî Efendi ise 23 Nisan

⁹⁴ **Türkoğlu Gazetesi**, 23 Nisan 1338/1922, S.37.

⁹⁵ **Dertli Gazetesi**, 25 Nisan 1338/1922, S.114.

⁹⁶ **Türkoğlu Gazetesi**, 23 Nisan 1338/1922, S.37.

⁹⁷ **Dertli Gazetesi**, 16 Mayıs 1338/1922, S.117.

⁹⁸ Birinci Dünya Savaşı yıllarında Bolu’da İttihat ve Terakki Katib-i Mes’ûllüğü görevinde bulunan Mithat Kemal (Algüloğlu) Bey, Sivas Kongresi sonrasında Mustafa Kemal Paşa’nın talimatı doğrultusunda Bolu livasının İstanbul ile irtibatının kesilmesinde en önemli rolü oynayan isim olmuştur. Millî Mücadele yıllarında Gerede ve Düzce Kaymakamlıkları’nın yanı sıra Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Reisliği gibi önemli görevlerde bulunmuştur (Evcin, **a.g.t.**, s.564 vd.).

tarihinin anlam ve önemini ifade eden etkili bir nutuk irat etmiştir. Sürekli alkışların ardından Mithat Kemal (Algüloğlu) Bey de Anadolu'da Mondros Mütarekesi akabinde başlayan işgallere, bunlara karşı başlatılan Millî Mücadele'ye, Türk milletinin istiklal aşkına, millî birlik ve beraberlik neticesinde elde edilen muvaffakiyetlere dikkat çekmiştir. Alkışlar içinde biten bu konuşmanın ardından Belediye Kadısı Ârif Efendi'nin kıraat ettiği zafer dualarıyla buradaki merasim sona ermiştir. İzciler muallimleri eşliğinde Şerefiye mahallesi üzerinden Ahz-ı Asker Şubesi'ne hareket etmişler, burada kendilerine Kalem Reisi (Kasap) Osman Bey tarafından bir teşekkür konuşması yapılmıştır. Takiben izciler çarşı içinden mekteplerine dönmüşlerdir.⁹⁹

Millî istiklale azmetmiş Bolu halkı üzerinde önemli bir etki bırakan söz konusu merasimlerin, Boluluların TBMM'ye inancını ve desteğini göstermesi açısından önemi büyüktür.

Afyonkarahisar'ın Kurtuluşu Nedeniyle Bolu'da Tezâhürât

Mustafa Kemal Paşa'nın kumandasındaki Türk Ordusu 26 Ağustos 1922'de bir baskın hareketiyle Yunan mevzilerine taarruz etmiş ve netice olarak ilk hamlede Afyonkarahisar 27 Ağustos 1922'de Türk kuvvetleri tarafından ele geçirilmiştir.¹⁰⁰

Türk Ordusu'nun taarruza geçerek bir gün içinde Afyonkarahisar'ı Yunan işgalinden kurtardığı haberini alan Bolu livası bunu büyük bir sevinçle karşılamıştır. Köylerden gelen ahali şehre akın etmiş ve bütün resmî ve özel imkânlar kullanılarak dükkânlar baştanbaşa bayraklarla donatılmıştır. Bolu'da talim ve terbiye ile meşgul olan askerî kıta sevinç gösterilerine katılarak: "*Biz de gideriz.*" nidalarıyla cephede vatan uğruna savaşmak konusundaki azmini dile getirmiş ve Afyonkarahisarlıların yanında olduğunu göstermek istemiştir. Bu sevinç gösterilerini takiben Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti Reis Ve-

⁹⁹ **Türkoğlu Gazetesi**, 23 Nisan 1339/1923, S.87.

¹⁰⁰ Yalçın ve diğerleri, **a.g.e.**, s.308-311.

kili Abdi Bey ile Belediye Başkanı (İlyaszâde) İsmâil Hakkı (Güleç) Bey¹⁰¹ TBMM'ye şu tebrik telgrafını göndermişlerdir:¹⁰²

“Hakk ve istiklâl mücâhedesinde feyzullah-ı iş'âr-ı hûn-ı hamiyet eyleyen gazanfer ordumuz Afyonkarahisarını istirdâd etmekle tarih-i şehâmetine bir sahife-i zerrîn daha ilâve etmiştir. Mel'ûn düşmandan intikam-ı millinin alınacağını ve halâs günlerinin tekarrübünü tebşîr eden muvaffakiyet-i azîmeyi tebrîk ve Bolu halkının ebedî minnet ve şükranlarını arz-ı iblağ eyleriz.”

Bu tezâhürât ve telgraf aracılığıyla Boluluların işgal edilen ve mezâlîme uğrayan Anadolu topraklarının davasını sonuna kadar güttüğü ortaya konulmuş, Afyonkarahisar'ın kurtarıldığı gibi kısa zaman içinde tüm Anadolu'nun düşman işgalinden kurtulacağı konusunda TBMM'ye duyulan güven dile getirilmiştir.

İzmir'in ve Bursa'nın Kurtuluşu Nedeniyle Bolu, Akçaşehir, Düzce, Mudurnu, Göynük ve Gerede'de Tezâhürât

26 Ağustos 1922'de başlayan ve Mustafa Kemal Paşa'nın Kocatepe'den bizzat kumanda ettiği Başkumandanlık Meydan Muharebesi neticesinde Türk kuvvetleri 9 Eylül'de İzmir'i, 11 Eylül'de de Bursa'yı Yunan işgalinden kurtarmıştır.¹⁰³

İzmir'in Türk kuvvetlerince geri alındığı haberinin telgrafla Bolu'ya müjdelenmesi üzerine şehir baştanbaşa sancaklarla donatılmış, ahali davullar ve muzıklar eşliğinde birbirini tebrik ederek sokaklara dökülmüştür. Öğle vakti sıcağa rağmen onbinlerce kişi “tekbîr” sesleriyle Karaçayır mevkiine gelmiş, bu kabile Mutasarrıf Ahmet Fahreddin Bey, Ahz-i Asker Kalem Reisi Miralay İsmail Hakkı Bey, ulemâ, askerî ve mülkî erkân tarafından karşılanmıştır. Burada kala-

¹⁰¹ Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti kurucu a'zâlarından olan (İlyaszâde) İsmâil Hakkı (Güleç) Bey, Millî Mücadele yılları boyunca Bolu Belediye Reisliği görevinde bulunmuştur. TBMM'ye daima bağlı kalmış ve livanın imkânları çerçevesinde Türk Ordusu'na mütemadiyen destek olmuştur (Evcin, **a.g.t.**, s.753 vd.).

¹⁰² **Dertli Gazetesi**, 29 Ağustos 1338/1922, S.130.

¹⁰³ Yalçın ve diğerleri, **a.g.e.**, s.312-313.

balık bir cemaatle kılınan namazın ardından Müftü Ahmet Recâî Efendi tarafından nusret duaları okunmuştur. Sıhhiye Müdürü Doktor Ahmet Mithat (Altıok) Bey'in coşturucu konuşması ahaliyi göz yaşlarına boğmuştur. Ardından söz alan Ahz-ı Asker Kalem Müdürü İsmail Hakkı Bey, Türk istiklal mücadelesinde milletin gösterdiği fedakârlıkları sayarak orduya karşı gösterilen teveccüh ve tezâhürâta teşekkür etmiş, konuşmasını “*Yaşasın millet*” sözleriyle bitirmiştir. Uzun alkışların ardından halk Belediye Dairesi'ne doğru yürümüş ve merasim burada geç saatlere kadar devam etmiştir.¹⁰⁴

Bu sırada Bursa'ya girecek ilk askere verilmek üzere Bolu halkı tarafından toplanan 1.000 liranın sahibine ulaştığı haberi alınmış ve bu durum ahaliyi ayrıca mutlu etmiştir.¹⁰⁵

Benzer bir tezâhürât da Bolu'nun Gökçesu nahiyesinde yapılmıştır. Halk, şehitler için dualar okuyarak pazar mahallinde toplanmış, ardından davul ve zurnalar eşliğinde kutlamalar yapılmıştır.

Düşmanı hezimete uğratan Türk Ordusu'nun İzmir ve Bursa'daki zaferinin haberleri Düzce, Akçaşehir, Mudurnu ve Göynük'e de ulaşmış ve takiben bu kazalarda da fener alayları ve ihtifâller düzenlenmiştir. Ardından camilerde mevlitler okutulmuş ve zaferi müjdeleyen telgraflar Hilâl-i Âhmer Cemiyeti menfaatine müzayedeye konulmuştur.¹⁰⁶

Gerede'de ise yapılan benzer mahiyetteki kutlamaların ardından Kaymakam Emin Bey¹⁰⁷ Geredeliler adına TBMM'ye ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya tebriklerini iletmiş, Türk Ordusu'nun daha nice zaferlere imza atacağından halkın hiç kuşkusu ol-

¹⁰⁴ **Türkoğlu Gazetesi**, 17 Eylül 1338/1922, S.55; Ayrıca, İzmir'in Türk kuvvetlerince ele geçirilmesi ile Bolu'da mekteplerin iki gün tatil edilerek parlak kutlama merasimlerinin yapıldığına dair bkz.; Konrapa, **Bolu Tarihi, a.g.e.**, s.730; Konukçu, **a.g.m.**, s.33.

¹⁰⁵ **Dertli Gazetesi**, 26 Eylül 1338/1922, S.134.

¹⁰⁶ **Dertli Gazetesi**, 12 Eylül 1338/1922, S.132.

¹⁰⁷ 1922 Mayısı itibariyle Gerede'ye kaymakam olarak tayin edilen Emin Bey, bölge halkı tarafından sevilen ve sayılan bir mülki idareci olmuş, asayiş ve maarif işlerinde gösterdiği üstün başarılarından ötürü “fahri hemşehrilik” ile taltif edilmiştir (Evcin, **a.g.t.**, s.586-587).

maması konusunda telkinlerde bulunmuştur. Geredeliler yüreklerinden yükselen “*Yaşasın Büyük Millet Meclisi, Yaşasın Başkumandanımız, Yaşasın Türk Orduları*” nidalarıyla devletine, ordusuna ve hâmişî Mustafa Kemal Paşa’ya olan güvenlerini ve bağlılıklarını haykırmışlardır. Söz konusu kutlamaların Gerede’de de geç vakitlere kadar sürdüğü anlaşılmaktadır.¹⁰⁸

Mudanya Mütarekesi Nedeniyle Mudurnu ve Bolu’da İhtifâl ve Tezâhürât

Başkumandanlık Meydan Muharebesi’nde Türk Ordusu’nun elde ettiği zaferin hemen ardından İtilâf Devletleri’nin davetiyle 3 Ekim 1922’de Mudanya Konferansı düzenlenmiştir. 11 Ekim’de sonuçlanan konferans neticesinde Trakya bölgesi savaşız bir şekilde Türk kuvvetlerine teslim edilmiş, İstanbul ve Boğazlar Türk mülkî idaresine girmiştir. Mudanya Mütarekesi ile Millî Mücadele’nin Türk milletinin zaferiyle sonuçlandığı İtilâf Devletleri tarafından kabul edilmiştir.¹⁰⁹

Mudanya Mütarekesi’nin imzalanması nedeniyle 12 Ekim 1922’de Mudurnu’da Bolu halkının sevincini dile getiren büyük bir ihtifâl ile tezâhürâtın yapıldığı anlaşılmaktadır. Elde edilen başarıların devamı dileğiyle Mudurnu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti ve Belediye Reisi Hakkı Bey ile Mudurnu Müftüsü Abdullah Efendiler tarafından Mustafa Kemal Paşa’ya gönderilen tebrik telgrafı şöyledir:¹¹⁰

Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Başkumandan-ı Muazzezimiz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Fezâ’-yı nâmütenâhî zafer-i pervâzınla dolsun. Ateşin kanatlarıyla perişan olan insaniyet düşmanları demir pençelerinin daima zebûnu olsun. Ey mukaddes kumandanımız bütün samimiyetiyle tebrîk-i tehannüta pek âvâz olan cihân-ı İslâm’ın şu tazaru’na pek acizâne Mudurnu’nun da iştirâkini arz eyleriz.

¹⁰⁸ **Dertli Gazetesi**, 12 Eylül 1338/1922, S.132.

¹⁰⁹ Atatürk, **a.g.e.**, s.451-452; Yalçın ve diğerleri, **a.g.e.**, s.323-324.

¹¹⁰ **Dertli Gazetesi**, 17 Teşrin-i evvel 1338/Ekim 1922, S.137.

Bolu halkının duygularına tercüman olan bu ihtifâl ve telgraf vasıtasıyla, Türk milletini zafere taşıyan Mustafa Kemal Paşa'ya minnet duyguları dile getirilmiştir.

Mudanya Konferansı'nın millî menfaatleri tatmin edecek surette sonuçlandığı haberi Bolu Merkez kazasına 15 Ekim 1922 tarihi itibarıyla ulaşmıştır. Bolu livasında her yıl geleneksel olarak düzenlenen Sonbahar At Koşusu'nun da söz konusu güne denk gelmesi nedeniyle hâlihazırda Bolu'ya gelmiş olan bütün kaza ve köy halkı sevinç gösterilerinde bulunmuştur. Halka eşlik eden öğrenciler millî neşideler söyleyerek Belediye meydanında toplanmış, Sıhhiye Müdürü Doktor Ahmet Mithat (Altiok) Bey alkışlar arasında kürsüye gelerek kazanılan zaferin ve Mudanya Mütarekesi'nin siyasi önemi üzerine bir konuşma yapmıştır. Ardından Mekteb-i Sultanî ve Gölyüzü Numune Mektebi öğrencileri millî şiirler okumuşlar, Darü'l-Hilâfe Medresesi'nden İsmail Efendi'nin hitabesi halkı heyecana sürüklemiştir. Müftü Ahmet Recâî Efendi'nin duasının ardından Doktor Ahmet Mithat (Altiok) Bey kürsüye tekrar gelerek Mustafa Kemal Paşa'nın Müdafaa-i Hukûk ve Belediye Riyasetleri'ne göndermiş olduğu teşekkür telgrafını okumuştur.¹¹¹ Takiben halkın da desteğiyle Bolu Müdafaa-i Hukûk Reisi Ali Sâib (Engin)¹¹² ve Belediye Reisi İlyaszâde Hakkı Beyler tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya Bolu halkının selam ve şükranlarını bildiren bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgraf şöyledir:¹¹³

“Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

İstiklâl hakk ve hayatının gasbedildiği en vahîm ve müşkîl devrelerde kabiliyet-i hayatiyyesini ibrâz eden asîl ve necîb milleti-

¹¹¹ **Dertli Gazetesi**, 17 Teşrîn-i evvel 1338/Ekim 1922, S.137; Ayrıca bkz.; **Türkoğlu Gazetesi**, 22 Teşrîn-i evvel 1338/Ekim 1922, S.60.

¹¹² Birinci Dünya Savaşı yıllarında Bolu livasında müdde-i umûmilik (savcılık) yapan ve Mondros Mütarekesi'nden sonra “İttihatçı” olduğu gerekçesiyle İstanbul Hükûmeti'nin etkisiyle görevden alınan Ali Sâib (Engin) Bey, Millî Mücadele yıllarında Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti'nde a'zâ olarak görev almış ve Mustafa Kemal Paşa'yı destekleyen Dertli Gazetesi'nin mes'ûl müdürlüğünü yapmıştır (Evcin, **a.g.t.**, s.837 vd.).

¹¹³ **Dertli Gazetesi**, 17 Teşrîn-i evvel 1338/Ekim 1922, S.137.

mizin mâlik olduğu azîm ve irâdeyi yaşamak hususundaki celâdeti şahs-ı âlîlerinde temsil buyuran zât-ı sâmilinin izhâr buyurdıkları eser-i kiyâset ve dûrbîni neticesi olarak memleket ve milletimizin muhakkak olan esâretten kurtulmasını te'mîn ile hakk-ı hayat ve istiklâl bahşeden ve tarih-i âleme gıpta-res olan dahiyâne tedâbir-i saibâneniz sayesinde tethîr ve Mudanya Konferansı'yla Edirne de dâhil olduğu hâlde Rumeli'ndeki hudutlarımızı Misâk-ı Millî dairesinde tahdîd ile in'ikâd edecek Sulh Konferansı'na muzafferden dâhil ve meşru' haklarımızın tamamen istihsâline hâdim olacağınıza kani'yiz. Telgrafnâme-i sâmileri sonbahar at koşusu münasebetiyle merkez livada ictimâ' eden binlerce halkın iştirâkiyle yapılan muazzam ihtifâlde alkışlarla kırâat ve tebliğ olundu. Temâdî-i muzafferiyât-ı devletleri için dualar arasında millet yaşamak için zât-ı sâmilini pişvâ gördükçe bütün kudret-i hayatiyesini ibzâlde tereddüd göstermeyeceğini ahd u imân eylediklerini arz ile kesb-i fahr eyleriz."

Söz konusu ihtifâl ve tezâhürât münasebetiyle gönderilen bu telgrafta, hayat hakkı ve istikbali gasbedilmiş olan Türk milletini türlü meşakkatler içinde kesin bir zafere taşıyan Mustafa Kemal Paşa'ya Bolu halkının teveccühü, güveni ve desteği dile getirilmiştir. Elde edilen başarılar nedeniyle Boluluların heyecanı, memnuniyeti ve mutluluğu gözler önüne serilmiştir.

Saltanatın Kaldırılması Nedeniyle Tezâhürât-ı Milliye

TBMM, Mudanya Mütarekesi'nin ardından İsviçre'nin Lozan şehrinde 20 Kasım 1922'de başlayacak barış görüşmelerine davet edilmiştir. Konferansta Sevrés Muahedesi'ni biraz daha tadil etmek suretiyle TBMM'ye kabul ettirmek amacıyla olan İtilaf Devletleri¹¹⁴ söz konusu görüşmelere Tefvik Paşa'nın riyasetindeki İstanbul Hükûmeti'ni de davet ederek toplantıda Türk heyeti arasında görüş ay-

¹¹⁴ Ahmet Mumcu, **Türk Devriminin Tarihi Temelleri ve Gelişimi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, s.93.

rılışı yaratmak ve kendi çıkarları doğrultusunda bir anlaşmayı Türk milletine kabul ettirmek istemişlerdir. Bu durum Bolu halkında da büyük bir endişe yaratmış ve TBMM'ye muhtelif imzalarla gönderilen bir telgrafla Tevfik Paşa Hükûmeti'nin konferansa katılmak konusundaki tavrı tel'in ve protesto edilmiş, iki başlılığı kabul etmeyen TBMM'nin kararları da takdirle karşılanmıştır.¹¹⁵ Nitekim İstanbul Hükûmeti'nin söz konusu tavrı Millî Mücadele'de geline başarılı noktaya ve askeri zaferlere gölge düşüreceğinden Mustafa Kemal Paşa cereyan edebilecek menfi olayların önünü kesmek için çözümü Saltanatın kaldırılmasında bulmuş, nihayetinde Saltanat 1 Kasım 1922'de TBMM tarafından kaldırılmıştır.¹¹⁶ Bu kararla Osmanlı Devleti'nin hukukî varlığı sona ermiş, şahsî hâkimiyet yerini halkın hâkimiyetini temsil eden TBMM'ye bırakmış ve böylece TBMM Hükûmeti konferansa Türk milletinin tek ve gerçek temsilcisi olarak iştirak etmiştir.

Söz konusu gelişmelerin haber alındığı 2 Kasım'da Bolu livasında büyük bir sevinç ve heyecan yaşanmış, haber şehre intikal eder etmez halk birbirini tebrik eder vaziyette Belediye Dairesi önüne koşarak bu mutlu neticeyi ilana başlamıştır. 21 pare top atışının ardından davul, zurna ve Sanayi' Mektebi'nin muzıklarıyla sevinç gösterileri yapılmıştır. Geceleyin Belediye Dairesi'nde toplanan mutasarrıf, askeri erkân, memurlar, eşrâf ve ahâli adına TBMM'ye tebrik telgrafları çekilmiş, her tarafta meşaleler yakılarak fener alayları oluşturulmuş, bütün çarşı ve dükkânlar bayraklarla donatılmış ve bir millet bayramı edasıyla kutlamalar düzenlenerek tezâhürât yapılmıştır.

Türkoğlu Gazetesi'nde söz konusu tezâhürât ile ilgili şunlar belirtilmektedir:¹¹⁷

“Milletimizin a'mik –i ruhundan cesm-i kalbinden kopup gelen şu tezâhürât ve hissiyât-ı samîmânede gösteriyor ki millet sa-

¹¹⁵ **Türkoğlu Gazetesi**, 5 Teşrîn-i sâni 1338/Kasım 1922, S.62.

¹¹⁶ Atatürk, **a.g.e.**, s.456 vd.

¹¹⁷ **Türkoğlu Gazetesi**, 5 Teşrîn-i sâni 1338/Kasım 1922, S.62.

rayın ve sultanların tahakkümüünden, tegallübüünden; onların zevk ve sefahâtları uğrunda israflardan bıkmış usanmış ve asırlardan beri böyle bir yevm-i mes'udu sabırsızlıkla beklemekte bulunmuşdur."

Boluluların "hâkimiyet-i millîye" düsturuna sadakatle bağlı olduğunu ifade eden bu sözleri takiben söz konusu gazetede Bolu Meb'ûsu Tunalı Hilmi Bey'in TBMM'den seçim bölgesine gönderdiği aşağıdaki telgrafına yer verilmiştir:

"Milletimiz! Müjde olsun, saray yıkıldı. Devlet başına kondu. Hâlifeyi Osmân torunlarından seçeceksin. Bu en büyük zaferlerini kutlayan Meb'ûsunuz Tunalı Hilmi."

Kutlamalar sonraki günlerde de düzenlenen çeşitli şenlik, eğlence ve millî oyunlarla devam etmiştir. Bu sırada İstanbul Hükûmeti'nin istifasına ve TBMM'ye iltihak ettiğine dair Refet Paşa tarafından gönderilen telgrafın yer aldığı ajans haberi Sıhhiye Müdürü Ahmet Mithat (Altıok) Bey tarafından Belediye Dairesi balkonundan okunmuş ve bu haber halkın sevinç gözyaşlarıyla karşılanmıştır. Ardından bir bayram sevinci edasıyla tezahürâta devam edilmiştir.¹¹⁸

Nihayetinde Millî Mücadele'nin ardından Saltanatın, Halifeliğin kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı ile tamamlanan milletin hâkimiyet hakkını eline alma süreci Bolu halkı tarafından memnuniyetle karşılanmış ve söz konusu süreç içinde Bolulular daima TBMM'nin yanında yer almıştır.

SONUÇ

Bolu livası, İtilâf Devletleri'nin Mondros Mütarekesi'nin akabinde Anadolu'da başlattıkları işgal, mezâlim ve katliâm hareketlerine tepkisiz kalmamıştır. Bolu halkının düzenlediği mitingler, ihtifâller ve tezâhürât vasıtasıyla bu menfur olaylar protesto edilmiş, Türk milletinin birlik ve beraberliği, bağımsızlık azim ve kararı, Misâk-ı

¹¹⁸ **Dertli Gazetesi**, 7 Teşrin-i sâni 1338/Kasım 1922.

Millî konusundaki hassasiyeti dile getirilmiş, işgal bölgelerindeki halka ve cephelelerdeki askerlere destek ve moral verilmiştir. Milletın istiklalının tehlikede olduğu bir sırada sükûnetini koruyan Osmanlı iktidarı da bu gösteriler sırasında tenkit edilmiştir. Bu anlamıyla Bolu'da yapılan gösteriler Anadolu'nun diğer bölgelerinde icra edilenlerle şekil, muhteva ve amaç bakımından benzerlik göstermiştir.

Bolu'daki mülkî ve askerî erkânın yanı sıra redd-i ilhâk ve müdafaa-i hukûk cemiyetlerinin, diğer sosyal cemiyetlerin, meb'ûsların, muallim ve öğrencilerin, din görevlilerinin, köylülerin, eşrâfın, esnâfın ve kadın, erkek, genç, yaşlı, çocuk, yetişkin bütün halkın büyük bir azimle iştirak ettikleri bu gösterilerde, Bolulular yurtlarını kanlarının son damlasına kadar savunacaklarını ve bu uğurda hayatlarını feda etmeye hazır olduklarını dile getirmişlerdir. Bolu halkı bu gösteriler sırasında, vatanın selameti yolunda çaba gösteren Türk Ordusu'na ve millî cemiyetlere maddi (aynî ve nakdî) ve manevi yardımlarda bulunmuştur.

Söz konusu gösteriler vasıtasıyla, şiddetini her geçen gün artıran ve yayılma belirtileri gösteren işgallerin yarattığı tehlike hakkında Bolu halkının ve Türk milletinin dikkati daima taze tutulmuştur. Bu gösteriler konusunda vurgulanması gereken bir husus da yaptıkları birçok zararlı faaliyetlere rağmen bölgede yaşayan azınlıklara karşı herhangi bir taşkınlıkta bulunulmamış olmasıdır. Bolulular, İtilâf Devletleri'nin ve azınlıkların Türklere karşı yaptıkları hataya düşmemiş, kendi hayat haklarını bölgedeki unsurlara zarar vererek aramamışlardır.

Bolu livasında düzenlenen bu gösteriler, coğrafi konumu itibariyle İstanbul'dan gelen etkilere açık bir bölgede yer almasına rağmen Bolu halkının seçimini millî iradeden yani Mustafa Kemal Paşa ve TBMM'den yana yaptığının önemli bir kanıtını teşkil etmiştir. Bolu halkından cesaretle yükselen bu avazlar Millî Mücadele hareketinin başarıya ulaşmasında önemli bir destek, moral kaynağı ve itici güç olmuştur.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri:

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi,

ATAZB, K.20, G.168, B.168/1.

ATAZB, K.26, G.31, B.31/46, 89, 90.

ATAZB, K.26, G.54, B.54/20, 47, 65.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi Başkanlığı Yayını, S.52, Vesika No:1202, Ankara, Haziran 1965.

Gazeteler:

Bolu Gazetesi

Dertli Gazetesi

Türkoğlu Gazetesi

Hatıra, Salname, Telif, Tetkik Eser, Makale ve Yayımlanmamış Tezler

Akgül, Suat, “*Paris Konferansı’ndan Sevr’e Türkiye’nin Paylaşılması Meselesi*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VIII, S.23, Ankara, Mart 1992.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk (1919-1927)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1964.

Apak, Rahmi, **İstiklâl Savaşı’nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

Baykara, Tuncer, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, İzmir, 1993.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi, 1914-1918 Genel Savaşı**, C.III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.

Bıyıkhoğlu, Tevfik, **Trakya’da Millî Mücadele**, C.I, Ankara, 1959.

Bolu Livası Salnamesi (R.1341-M.1925), Bolu, Bolu Hükûmet Matbaası, (ty).

Erdeha, Kâmil, “*Millî Mücadele’de Livalar ve Mutasarrıflar, Bolu Mutasarrıflığı I*”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, C.7, S.46, Ankara, Ocak-Mart 1977.

Evcin, Erol, **Birinci Dünya Savaşı’ndan Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Bolu ve Çevresi ve İz Bırakanları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.

Gönlübol, Mehmet ve diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Ankara, 1996.

Jaeschke, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Karabekir, Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, C.I, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.

Konrapa, Mehmet Zekâî, **Bolu Tarihi**, Bolu Vilayet Matbaası, Bolu, 1964.

_____, **İsyan Günlerinde Bolu**, Bolu Belediyesi Yayınları, Bolu, 2009.

Konukçu, Enver, “*Bolu Bölgesine Ait Millî Mücadele Kronolojisi*”, **Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi**, C.1, Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, Temmuz 1978.

Meray, Seha L., Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküş Belgeleri, Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler**, Ankara, 1977.

Mumcu, Ahmet, **Türk Devriminin Tarihi Temelleri ve Gelişimi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996, s.93.

Özkaya, Yücel, **Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını, Ankara, 1981.

_____, “*Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nda Anadolu’nun ve Kamuoyunun Durumu*” **Atatürk Yolu**, C.3, S.5, Ankara, Mayıs 1990.

Sarı, Hüseyin, **Millî Mücadele’de Bolu**, Kemal Matbaası, Bolu, 1995.

Sarıbay, Selim, **İstiklâl Savaşı’nda Mudurnu-Bolu-Düzce**, Yay.Haz.: A.Utkan Boyacıgiller, Aydın, 1943.

Selvi, Haluk, **İşgal ve Protesto, İzmir’in İşgali İle İlgili Protesto Telgrafları (15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919)**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Sofuoğlu, Adnan, **Millî Mücadele’de Kocaeli**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Şahingöz, Mehmet, **Ali Rıza Paşa Hükûmeti’nin İstifası ve Tepkileri**, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2001.

_____, **İzmir, Maraş ve İstanbul’un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986.

_____, “*Maraş’taki Ermeni Mezâlimi Üzerine*”, **I. Uluslar arası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler, 21-23 Eylül 1987)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1994.

_____, “*Millî Mücadele’de Protesto ve Mitingler*”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.17, Ankara, 2002.

Şimşir, Bilâl N., **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)**, C.I, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Tansel, Selahattin, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, C.I, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Yalçın, Durmuş ve diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

EK-1

تلغرافنامه

A	1776/17.4	7-45	ایفده لکیت قید ریاسته		
تاریخ	کلاس	نومردس	کلاس	تاریخ	مهرس
اول	س	۱۵۹	س	اول	بولی

 حکومت قلمده قماراندی بولدی بولکوتا
 مستوفی قون لایق

بولکون ساعت کسده نرلهل و تیلرله مهره بیخ عقده ایلدی مرعنده یکن
 نظام تلغره و حدیث صورت بولک برلک تشکیل ایکن نوملله نهایت و بیخ
 مخصوصه ایله تأمینه دلالت اولغنه معلومت محله ده ریقا اولغنه دآرکیم
 بولسون نام لرله مملکه ده مراجهت و ملحقات تعبه لرینه ده تبلیغات ایفا
 ایلدی

لکیت مرکزی ریاسته
 قنوار

۱۵۹ - ۱ - ۲۶

نون نکره ۸۰۱

تلغرافنامه

A	1776/17.4	7-45	ایفده لکیت قید ریاسته		
تاریخ	کلاس	نومردس	کلاس	تاریخ	مهرس
اول	س	۱۵۹	س	اول	بولی

 حکومت قلمده قماراندی بولدی بولکوتا
 مستوفی قون لایق

مرعده و هواسین خاشره آتیشنه ارمن و سیدره ایله برلک اهلان مملکوت مد
 عقده ارتکان ایتمکده کونایه کورده قنایه و مقابله ایکن ارف مملکت بزو
 اراض ارضول ایشیه کیمه بیخ لیسیت عصره حاضره و شی اخوانه بید
 اراض ارضول ایشیه کیمه بیخ لیسیت عصره حاضره و شی اخوانه بید
 سینه خاشره بولک ایله و اول مملکت قوز کورمه سده اولن سینه ایسینت قلم
 عار قانسه عوقده حاضره کور ایکن قلم قانیه قنایه قنایه ایسینت قلم
 قلم ایسینت قلم قنایه قنایه قنایه قنایه قنایه قنایه قنایه قنایه قنایه
 قنایه قنایه قنایه قنایه قنایه قنایه قنایه قنایه قنایه قنایه قنایه قنایه

ایفده لکیت قید ریاسته
 قنوار

۱۵۹ - ۱ - ۲۶

نون نکره ۸۰۱

-Fransızlar ile Ermenilerin Maraş ve havâlisinde yaptıkları katliâmın Bolu ahâlisince protesto edildiğine dair Bolu Müdafaa-i Hukûk Cemiyeti ile Düzcce Belediye Riyaseti tarafından Ankara'daki Hey'et-i Temsiliyye Riyâseti'ne ve Müdafaa-i Hukûk-ı Milliye Hey'et-i Merkeziyyesi'ne gönderilen telgraflar (Gen.Kur.ATASE Arşivi, K.26, G.31, B. 31/46, 89, 90).

Fotoğraflar:

-Millî Mücadele döneminde Bolu'da düzenlenen mitinglerin, ihtifâllerin ve te-zâhürâtın önemli merkezlerini teşkil eden Bolu Hükûmet Konağı (üstte), Bolu Belediyesi (ortada) ve Yıldırım Beyazıt Camii/Câmi-i Kebîr (altta).

Kaynak: <http://www.bolu.gov.tr>.